

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

Ів. Ан. Ті. Сталкер,
м. Хацанетівка

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ НА ТЛІ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

«Сучасна цивілізація поїдає своїх дітей. Вона вмирає, і це очевидно. Якби це була одна людина, її варто було б замкнути в божевільні – за патологічну брехню, за конsumerизм, за ненаситність, за фанатизм. У світі різко поменшало розумних людей. Ніхто не знає, як впоратися з цим абсурдом. Такі основні цінності, як освіта, здоров'я, духовні потреби, набрали звироднілих форм. А вікна Овертона відчиняються щораз нові й нові».

Галина Пагутяк

«Нещодавно міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» оприлюднила інтерактивну карту пошкоджень заповідних територій у зоні АТО. Через супутникові карти активісти провели моніторинг окупованої зони та визначили головні проблеми, з якими стикнулися заповідники за останні два роки. «Ми почали збирати матеріали у 2014-му, – розповідає еколог організації Катерина Норенко. – Тоді через «Google Earth» були помітні згрища, воронки, руйнування ландшафтів. Саме тоді до нас почали надходити скарги від працівників природно-заповідних установ про те, що їхній діяльності перешкоджають. Нам надсилали фото пожеж, танків, які проїжджають цілним степом, тому ми вирішили провести повний моніторинг і створити карту». За даними досліджень, на окупованих та прифронтових територіях опинилися 55 об'єктів природно-заповідного фонду. Найвідоміші з них – відділення Українського степового заповідника «Хомутовський степ» і «Кальміуське», регіональні ландшафтні парки «Донецький кряж» та «Зуївський», частина національного природного парку «Меотида». Як стверджують екологи, адміністрації закладів захоплені бойовиками, а природоохоронна діяльність у них не проводиться. «Більшість заповідників не функціонують, – стверджує Катерина Норенко. – На деяких природоохоронних територіях не було адміністрації та персоналу, бо це не передбачено законом. Але в Луганському природному заповіднику, заповіднику «Меотида», «Хомутовський степ» бойовики зайняли приміщення і вигнали адміністрацію. Деякі заповідні території, як-от «Донецький кряж», самі перестали функціонувати, бо територія настільки зруйнована, що не несе жодної цінності. У таких випадках втрачені також усі документи та напрацювання за час функціонування заповідників». За словами еколога організації «Екологія-Право-Людина» Олексія Василюка, від бойових дій безпосередньо постраждали 13 заповідних територій у межах окупованих земель, а також 13 – на звільнених нині територіях. Багато заповідників пошкоджені фортифікаційними спорудами, але найбільшою проблемою пан Василюк вважає поши-

рення пожеж, які ще 2014 року охопили чверть окупованої території. «Заповідні зони здебільшого страждали від вогню, – зазначає Олексій Василюк. – Через деякі з них проходять фортифікаційні споруди, це не дуже красиво, але займає не так багато території. Найгірше – все ж пожежі. Якщо розглядати цю проблему детальніше, то треба зважати на пошкодження лісу та пошкодження степу. Для степу вогонь нестрашний. Комахи та птахи, які гніздуються на землі, гинуть, але сам степ як екосистема зможе відновитися. За кілька років він буде таким, як і був. Але це не стосується лісу. Більшість лісів у зоні АТО є штучними. Їх створили ще за радянської епохи. Тоді у насадження вкладалися значно більші кошти, ніж можна дозволити зараз. Сьогодні, навіть якби у нас були гроші, ліс посадити нереально. Змінився клімат і саджанці просто всихають. Тому там, де згорів ліс, – заповідні об'єкти не відновляться. Лісова екосистема відмінна від степової, після пожежі вона не відновиться, а почне розростатися бур'ян. Поки не зміниться хімічний склад ґрунту, щоб там міг відновитися степ, ця територія буде пустирем».

Щодо механічних пошкоджень ґрунту, то екологи виявили перш за все у заповіднику «Кальміуське», де глибокі окопи вириті у гранітних осипах. Захисні укриття так званої ДНР також є у кількох інших заказниках та Донецькому ботсаду. Особливо стривожило дослідників те, що половина всіх заповідних територій Донеччини знаходиться на окупованій частині області, а найцінніші з них розміщені у прифронтовій зоні. У свою чергу, позиції українських військових виявили у заповідних урочищах та національному природному парку «Меотида». Серед негативних тенденцій, з якими варто боротися після повернення окупованої території, Олексій Василюк називає копанки, що за останній час розрослися до небачених розмірів. «Коли ця територія знову перейде під контроль України, у першу чергу буде треба звернути увагу на копанки, які тепер виникають всюди, – скаржиться пан Василюк. – Звісно, заказники у цьому плані є дуже привабливою територією. На місці колись охоронюваної зони бульдозерами вириваються відкриті кар'єри для видобу-

тку вугілля. Ми маємо інформацію, що від цього постраждали вже 13 заказників переважно в Луганській області». Водночас, заповідники на звільнених територіях наразі продовжують функціонувати, хоча і з деякими труднощами. Катерина Норенко коментує: «Наразі функціонує філія Українського степового заповідника «Крейдяна флора» поблизу Слов'янська та національний природний парк «Святі гори». Здебільшого від обстрілів постраждали дерева, ця територія займає близько тисячі гектарів. Приблизно така ж площа постраждала від пожежі. Зараз ці об'єкти успішно функціонують, але працівники досі натикаються на розтяжки під час обстеження території». За словами екологів, проблема заповідних територій поки не викликала належного інтересу влади. Активісти мали зустріч у РНБО, зверталися напряму до Президента та Міністерства екології та природних ресурсів, але жодної відповіді щодо подальших дій поки не отримали. Як зазначав «День» у матеріалі «Досі без плану порятунку» (№195 за 28 жовтня 2015 року), наразі Донбас зіткнувся з рядом екологічних проблем. Це – руйнування очисних споруд, затоплення шахт, забруднення повітря та ґрунтів, знищення ландшафтів та значних площ лісів. Як відновлювати такі значні території – влада поки не вирішила» [1].

«Навесні столичні парки опиняються у димовій завесі: містяни масово влаштовують пікніки на природі з шашликами, юшечкою чи кулішем. З одного боку, після таких гулянь лишаються купи неприбраного сміття та низка згарищ, а з другого – влада практично не пропонує місць, де можна зробити це без шкоди для довкілля. А з початку квітня міська влада вводить заборону на приготування шашликів та інших продуктів на багатті в лісопаркових зонах Києва. За порушення передбачено штраф у розмірі 1500 гривень. Також вводиться штраф за заїзд у ліс на автомобілі – щоб упередити це, встановлять шлагбауми. За дотриманням табу стежитимуть поліцейські. Ідею виправдовують добрими намірами: зменшити кількість пожеж у весняно-літній період. Натомість пікніки та шашлики дозволяють у спеціально відведених місцях, пояснюють у комунальному підприємстві «Київзеленбуд». Таких точок наразі 38, усі вони розташовані на околицях столиці. Там є все необхідне для відпочинку: меблі типу «Грибок», накриття від непогоди, туалети, контейнери для сміття, дитячі майданчики, мангали тощо.

ТРАВА ДЛЯ ОБРАНИХ. Карта цих місць є на офіційному сайті «Київзеленбуду». Здебільшого це лісництва на виїзді з міста, наприклад, Голосіївське, Конча-Заспівське. Чи зможе родина з дітьми і без власного авто дістатися сюди з усім відпочинковим приладдям? Може, місто забезпечить додатковий громадський транспорт? Питання без відповіді. Тож нова позиція влади декого обурює. Між іншим, у багатьох містах Європи та Азії парки давно облюбовані мешканцями для читання книг чи посиденьок з друзями просто на траві, також там є спеціально облаштовані території для пікніків та барбекю. І не на околицях міст, куди хтосьна як дістатись, а в самі-

сінькому центрі. Так, у Вінсенському зоопарку у Франції радять, плануючи там відпочинок, узяти з собою щось поїсти – тут дозволені пікніки. У Брюсселі, в абатстві де ле Камбре, споглядаючи архітектурні споруди Середньовіччя, так само можете облаштувати перекус на природі. Або ж один з найстаріших парків Італії Гран-Парадізо, створений у ХІХ столітті, сьогодні відкритий для пікнікового дозвілля. Чи бачили ви щось подібне у нашій «Софіївці» в Умані чи «Олександрії» у Білій Церкві?

ПРИВАТНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ. Культура відпочинку в українців справді ще не дотягує до європейської, щоб запроваджувати такі традиції. Та нічого не змінюючи у цьому напрямі, неможливо досягти результатів. А для тих, хто сумнівається, що заборона на шашлики працюватиме, є погані новини. Інспекція та поліція уже тримає це питання під контролем. Це перевірили на собі еколог Наталя Вишневська з друзями у парку «Сирецький гай». А заодно виявили недоліки новації. «Пішли у ту частину парку, де рідко бувають люди. По-перше, лісова дорога була завалена стовбурами дерев, і на машині під'їхати до місця відпочинку було неможливо. По-друге, всі місця, де раніше розкладали багаття, були перекопані, – описує Наталя у соцмережі свій досвід. – Розклавши розбірний столик, ми почали влаштовувати пікнік, за хвилин 20 до нас підійшов місцевий мешканець з прилеглого приватного сектору та повідомив у ввічливій формі, що з 1 квітня діє заборона на багаття у парках Києва та озвучив розмір штрафу. Також нам сказали, що здалеку, де розміщується невеличкий приватний сектор, за нами з другого поверху спостерігають, а по всій території «Сирецького гаю» ходять патрулі».

АЛЬТЕРНАТИВА ПОТРЕБУЄ РОЗГЛОСУ. Екологи ініціативі столичної влади радять, оскільки це хоч якось убезпечує від вогню парки та сквери. Проте так само очікують від влади хорошої альтернативи. Інакше порушень не уникнути. Врешті-решт за що чиновники отримують зарплату з наших податків? «В усьому світі у національних парках визначені місця для ночівлі, рідше – для розведення вогнища. Київська міська влада діє цілком цивілізованим шляхом. Проте визначених місць для відпочинку мало, влада це визнала і заявила, що готова розширювати цей перелік, – коментує Олександр Сергієнко, директор аналітично-дослідницького центру «Інститут міста». – Питання в іншому – як спрацює служба з охорони лісів. Бо треба не лише ці місця знайти, а й позначити, щоб людина, поїхавши у Пущу-Водицю чи Кончу-Заспу, не шукала, де заїзд-виїзд, а зупинилась обабіч дороги. Щоб були всі інформативні знаки, а сама галявина – дійсно облаштована для відпочинку. Тому на першій місці – інформування, щоб люди легко знаходили цю альтернативу. Тоді і люди, і ліс будуть задоволені».

ОГОРОЖА ЗАМІСТЬ ЗОНИ БАРБЕКЮ. У тому ж «Київзеленбуді» з гордістю звітують, що цього року будуть реконструювати низку парків. Може, з'являться і зони барбекю? Адже гроші на це виділяють немалі. Так, на зелені зони Святошин-

ського району планують витратити 5,5 мільйона гривень, а на капітальний ремонт парку «Юність» майже півтора мільйони гривень. Та основна частина бюджету спрямована на спорудження огорож, оновлення тротуарного покриття, встановлення лавочок та спорудження дитячого майданчика. Для міської новачки щодо пікніків, як бачимо, нічого не передбачається. А хіба сучасні сквери та парки не мають бути безбар'єрними, відкритими та максимально комфортними – у першу чергу для містян?» [2].

«Постанова Кабінету Міністрів про мораторій на санітарні вирубки у заповідниках і національних парках здивувала – раніше, виходить, можна було? Екологи кажуть, що справді можна, але додають: санітарною вирубкою, коли передбачалося спилування кількох всохлих дерев, прикривали вирубки на значних територіях. Тож рішення уряду вітають, оскільки така законодавча шпаринка тепер зникає. Так, у постанові йдеться, що мораторій діє в заповідних зонах біосферних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парках, природних заповідниках, пам'яток природи, заповідних урочищах. «Не можна проводити всі види поступових і суцільних вирубок формування й оздоровлення лісів та вирубування дуплястих дерев. Це забезпечить проходження на територіях природно-заповідного фонду природних процесів, не пов'язаних з втручанням людини», – йдеться у постанові.

44 ТИСЯЧІ ГЕКТАРІВ ЛІСУ ЗНИКАЄ ЩОРОКУ. Дивує, чому уряд тільки зараз прийняв таке рішення. Узяти хоча б останні новини від СБУ: Служба безпеки звітує про початок розслідування з приводу незаконного експорту 25 тисяч кубометрів пиломатеріалів на суму 40 мільйонів гривень. Вияляється, фіктивні фірми продавали деревину за заниженою вартістю і з підробленими документами, а насправді зловмисники незаконно вирубували волинські ліси. У соцмережах активісти пишуть про знищення історичних дубів у Берегівському районі Закарпаття, а прес-служба поліції Вінниччини заявляє про незаконно вирубані насадження на площі 14 гектарів у Національному природному парку «Кармелюкове Поділля». Фактів досить для того, щоб влада реагувала. Схоже, так само, як у боротьбі з бурштиною мафією, в лісовій галузі теж є кому чинити опір. Як розповів директор Київського еколого-культурного центру Володимир Борейко (організація просувала цю постанову спільно з нардепом Миколою Томенком, «Громадою рибалок України» та ГО «Екоправо-Київ»), ці новації мали затвердити ще в серпні минулого року. Однак три місяці уряд їх ігнорував, передбачені законом терміни добили кінця, і тому екологи подали на Кабмін до суду. «Під час суду уряд зрозумів, що правда на нашому боці, й ухвалив ці законодавчі зміни, – продовжує Володимир Борейко. – За нашими підрахунками, щороку в об'єктах природно-заповідного фонду вирубується 44 тисячі гектарів дерев – це як три з половиною національних парки «Голосіївський», і заготовлюється близько одного мільйона кубометрів дров,

це 1/17 частина від загальної цифри заготівлі по Україні. Це багато і страшно».

ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЕКОАКТИВІСТІВ. Щоб зупинити нелегальний бізнес на деревах, однієї постанови замало. Така сама потрібна для заказників, а також господарських і рекреаційних зон нацпарків та заповідників (об'єкти мають своє зонування, а постанова поширюється лише на заповідні зони). «Звісно, після постанови вирубки не припиняться негайно, але на це не буде офіційних погоджень, які зараз дає Мінекології. Очікуємо, що десь на третину зменшимо масштаби вирубування лісу, – зазначив Володимир Борейко. – Взагалі всі суцільні вирубки треба заборонити, скажімо, як у Польщі – там можуть лише щось почистити за потреби, а не заганяти трактори в ліс чи відкривати пилорами». Для активістів, які борються за збереження зелених зон у містах, урядовий мораторій може стати ще одним інструментом боротьби. «Відтепер санітарні вирубки заборонені навіть у ландшафтних парках. Наприклад, у Києві для активістів, які захищають зелені зони з природно-заповідного фонду, це є мотивацією зупинити будь-які «зеленбуду», які вирубують дерева в таких місцях, – вважає еколог Наталя Вишневецька. – Далі, як завжди, мусимо не наступити на наші традиційні українські «граблі» під назвою «виконання законодавства». Бо лісова галузь дуже корумпована й потребує реформування». У нещодавньому інтерв'ю «Дню» політик та громадський діяч Микола Томенко зазначив: у Румунії незаконна вирубка площі лісів, що є більшою, ніж один гектар, вважається загрозою національній безпеці («Про «тіньовий політичний консенсус» у №55 «Дня» за 30 березня 2016 року). Якщо у нас щороку знищується 44 тисячі гектарів – який це рівень безпеки?» [3].

«Нині стає модним вести ощадливий спосіб життя. Насамперед, йдеться не про економію грошей (цьому «тренду» чимало українців, вимушено або ні, слідує десятиліттями), а про бережливе ставлення до екологічних ресурсів. Останні два роки кияни Анна та Михайло Калиновські живуть за принципом економії на використанні води, електроенергії, газу і з акцентом на сортуванні побутових відходів. Мотивація проста: природні ресурси не безмежні, тому треба використовувати їх вдумливо. Плюс – це заощаджує сімейний бюджет на 10 – 15%, у тому числі в оплаті комунальних послуг. А почалося все із... дитячого садочка, який відвідує трирічна донечка Анни та Михайла. Там проходили курси у рамках проекту «Освіта для сталого розвитку в дії», ініціатор яких – Посольство Швеції в Україні. Жінка відвідала перше заняття, отримала на руки книгу-підказку «Порадники екокоманди. Дружні рецепти для життя» і разом з однодумцями почала змінювати свій побут.

До речі, програма «Освіта для сталого розвитку в дії» працювала в Україні понад шість років і за цей час охопила понад 180 тисяч українських родин, більше тисячі шкіл та дитсадків. Для дорослих були

двомісячні курси (в яких і взяла участь родина Калиновських), у школах та садочках у ході проекту підготували вчителів, які тепер навчають дітей засадам сталого розвитку, та надрукували необхідні для цього посібники. Як спрацював проект, «День» побачив на прикладі родини Калиновських.

ВОДА З ГІРЧИЦЕЮ. Спеціально до нашого візиту Анна завантажила пральну машинку, як кажуть, під зав'язку. «Раніше наша мама любила прийти з роботи, зняти кофтинку і ввечері її покрити, але ж це зайві витрати води, – пояснює Анна, чому змінили режим роботи «пральки». – Також ми дізналися на курсах, що доцільно віддавати перевагу душі, а не ванні, встановили розпилювачі на крани – це роздроблює краплю води, здається, що об'єм більший, а насправді витрати менші». Найбільше вдалося зекономити воду на митті посуду: для цього жінка користується спеціальним тазиком. Також на почесному місці у кухні стоять пляшки з гірчицею та содою – замість поширених миючих засобів. «На курсах дізналася: щоб повністю змити наліт від миючого засобу, треба хвилин 15 тримати тарілку під проточною водою», – пояснює свій вибір Анна.

Де ж економія? Її записує у зошит мама Ані. Як свідчать записи у ньому, раніше родина витрачала щомісяця по 10 – 13 кубометрів холодної води та близько 10 – гарячої. Тепер 6 – 8 та 3 – 4 кубометри відповідно. «Сума комунальних платежів суттєво зменшилася. Єдине, що піднялися тарифи», – додає господиня.

ОБМЕЖЕННЯ НА СВІТЛО. Скільки заощаджують на електроенергії, родина ще не знає, але основа економії закладена: замінили лампи розжарювання на енергозберігаючі, у загальному коридорі встановили лампу з датчиком руху, поставили заглушки на всі розетки, не лишають в електромережі жодного приладу, яким не користуються. «Раніше наша сім'я любила всюди вмикати світло: у коридорах, кімнатах. А тепер завели правило: хто останній виходить з приміщення, той вимикає світло, – продовжує Анна. – Ще почали звертати увагу на клас енергоефективності побутової техніки. Коли купували морозильну камеру, придбали класу «А», наперед знаючи, скільки електроенергії на рік будемо використовувати».

У зоні уваги ще й утеплення квартири: замінюють старі вікна на пластикові, за радіаторами встановлюють відбиваючу плівку та утеплюють стіни зовні. Михайло розповів, що спеціально рахував, якої товщини потрібен утеплювач, щоб відповідав географічній широті, на якій розташований будинок.

ЕКОТОРБИНКИ – ЗАМІСТЬ ЦЕЛОФАНУ. До економії природних ресурсів подружжя привчає свою маленьку донечку. «Дитину вчу змалку чистити зуби з щашечкою, а не під відкритим весь час краном. Якщо йдемо з нею до магазину, беремо еко-торбинки – я спеціально пошила їх для цього. – Анна показала кілька полотняних мішечків із зав'язками. – У них складаємо фрукти чи овочі. Так привчаю доньку, що користуватися целофановими паке-

тами не варто». Родинний досвід поступово виходить за межі квартири. Анна викладає у Київському коледжі легкої промисловості. Разом зі студентами збирають макулатуру та батарейки. Наступний етап – дійти спільної згоди із сусідами щодо сортування сміття. Поки що самі здають окремо пластик та скло, уникають одноразового посуду та аерозольних засобів. «Домашня економія вчить нас купувати лише потрібні речі. Сказати, що я повністю змінила свій спосіб життя чи що для цього треба вкласти величезні ресурси, – то ні. Не потрібні колосальні зусилля, щоб взяти в магазин еко-торбинку, а не пакет», – підсумовує господиня. Тож надзвичайних зусиль справді не треба: варто лише переглянути звички, уважніше читати упаковку товарів та цікавитись ошадливими технологіями.

КОМЕНТАР. «ТРЕБА ЗМІНИТИ СВОЄ СТАВЛЕННЯ ДО ПЛАНЕТИ». Андреас фон Бекерат, Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Швеція в Україні: «Для збереження ресурсів необхідно змінювати свою поведінку та свої установки. Наш проект «Освіта для сталого розвитку в дії» охопив тисячу домогосподарств, 450 дитсадків та кілька десятків тисяч шкіл. Завдяки цій програмі учні шкіл та члени їхніх родин навчилися жити так, щоб сприяти збереженню ресурсів нашої планети. Дуже вдалою була ідея розпочинати роботу саме з дітьми. Діти впливають на своїх батьків, вони формують у них відповідні навички. Я це дуже добре знаю, у мене двоє маленьких дітей, і вони, наприклад, нагадують мені, що зробив неправильно, коли випадково викинув пляшку в загальний смітник. Крім цього, родини та домогосподарства завдяки проекту стали суттєво скорочувати обсяги відходів, споживання води та електроенергії. І є скорочення витрат бюджету. Таким ініціативам потрібна потужна політична підтримка та фінансові стимули, але перед цим треба змінити своє ставлення до планети» [4].

«У контексті агресії Росії увага аналітиків прикута до коливань світових цін на нафту, а терміни Brent або Urals віднедавна стали звичними і для обивателя. Незважаючи на таку ситуацію, в далекосяжній перспективі цінні котировання нафти визначатимуться тенденціями зниження. З часом перші місця за пріоритетністю посядуть природні ресурси, які поки що перебувають у «тіні». Одними з таких можна вважати водні ресурси, які вже тепер розглядаються і як альтернативне джерело енергії, і як фундамент сталого розвитку загалом. Сучасне використання водної складової за масштабами і темпами експлуатації перевищує всі найінтенсивніші процеси використання природних ресурсів. Наприклад, загальне світове споживання прісної води в тисячу разів перевищує рівень експлуатації всіх видів промислової сировини. Крім того, цей показник кожні 20 років подвоювався й сягнув рівня 3,9-4 тис. км³ на рік. Якщо ситуацію не змінити кардинально, то вже на 2030 р. планета матиме справу з дефіцитом водопостачання на рівні 40% (Доповідь ООН про розвиток світових водних ресурсів, 2015 р.). Своєю

чергою, такі процеси, згідно з інформацією Стокгольмського інституту екології, формують значні площі вододєфіцитних територій. Нестача ресурсу прямо впливає і на сектор зайнятості, коли близько 42% робочих місць праездатного населення світу, можливо, визначатимуться значною водозалежністю (Доповідь ООН про розвиток світових водних ресурсів, 2016 р.).

Схожа ситуація стосується й України, майже вся територія якої характеризується значним водним дефіцитом. Хоча, на перший погляд, у нашій країні вдосталь водних ресурсів (є річки, озера, море), однак це помилкова думка. При визначенні рівня водопостачання одного жителя ЄС і України виявлено, що співвідношення не на користь нашої країни. Приміром, для України зазначений показник становить 1 096 м³, тоді як для Франції – 2 956, Греції – 5 246, а Норвегії – 83 735 м³.

Виходячи з цього, для нашої країни важливим є питання пошуку шляхів та інструментів поліпшення рівня водозабезпеченості. Поряд із такими консервативними пропозиціями, як економія води, впровадження нових технологічних рішень, розширення видобутку та підвищення рівня використання підземних вод, необхідно звертати увагу на альтернативні підходи.

Одним із таких підходів є концепція віртуальної води, ідею якої запропонував відомий учений-географ із Великої Британії Джон Аллен. Розробки було оцінено належним чином: у 2008 р. Аллен отримав Стокгольмську водну премію. Саму ідею віртуальної води Джону Аллену підказала його спостережливість. Викладаючи в Лондоні, він звертав увагу на те, що щоранку до супермаркету Sainsbury's підїжджають вантажівки, вщерть завантажені продуктами з різних країн світу. Різноманітні овочі, екзотичні фрукти і багато іншого. При цьому більшість товару була привезена з-за кордону, і в місцях виробництва на нього витрачені чималі природні ресурси. Наприклад, вирощування чаю – водомісткий процес. Протягом усього сезону фермерські господарства Цейлону обробляють чайні плантації, використовуючи місцеві джерела води. Після збору врожаю листки чаю фасують, і під відомим брендом (наприклад, Lipton) він займає своє місце на полицях супермаркетів. Головне питання полягає в тому, що водні ресурси *закладаються* в продукцію в межах однієї території, а кінцевий товар доступний уже жителям не країн-виробників, а, приміром, Великої Британії.

Такий факт підштовхнув ученого до розробки підходів оцінки водної складової в експортно-імпортованих операціях. Дослідник розробив свою концепцію, виходячи з того, що для виробництва конкретного товару або послуги використовується певна кількість води з різних джерел. Наприклад, для продукції АПК – це переважно дощова вода. Потрапляючи в ґрунт у вигляді опадів, вона концентрується рослинами й формує свій внесок у їх розвиток. Після цього більша частина використовуваної води просто випаровується, й вона не враховується

у вартості культури, хоча позитивну роль цей ресурс уже зіграв, і його обсяги значні. Якщо йти альтернативним шляхом, довелося б задіяти технічні рішення доставки води для культур, а це, з фінансового погляду, не дуже вигідно. Для промисловості переважно використовуються поверхневі й ґрунтові води, значна частина яких теж випаровується у процесі виробництва.

Оскільки такі води невраховані, містер Аллен вирішив назвати їх віртуальними. Згідно з розробленою концепцією, всю віртуальну воду можна розділити на синю (дощова), зелену (поверхнева й ґрунтова) та сіру (забруднена).

Зазначимо, що продукція АПК і промислові товари істотно різняться за вмістом віртуальної води. Як правило, високі показники характерні для товарів, що самі собою водоемні або проходять тривалий виробничий процес. Рис, приміром, вирізняється значним водоспоживанням, тому обсяги віртуальної води великі. Аналогічна ситуація і з виробництвом бавовни, до того ж процес отримання та обробки тканини сам собою водоемний. У підсумку – значне споживання різних видів води.

Зберігаючись у товарі та його вартості, вода переміщується по ланцюжку від місця виробництва до кінцевого споживача. В умовах глобальної економіки відстані, які долають товари, становлять тисячі кілометрів. Якщо врахувати товарообіг між країнами й континентами, то показники торгових операцій дуже високі. Не менш значні і обсяги водних складових, а також їх грошове вираження.

Потоки віртуальної води формуються на основі експортно-імпортованих операцій. Для забезпечення конкретною країною високих показників віртуальної води необхідні: достатня залученість синіх, зелених і сірих водних ресурсів у виробництво товару; прийнятні показники внутрішнього виробництва (вирощування культур, промисловість); висока активність зовнішньої торгівлі.

Є думка, що на сьогодні потоки віртуальної води не впливають на показники розвитку економіки, торгівлі або водозабезпеченості країн. Але це тільки на перший погляд. При аналізі структури торгівлі віртуальною водою виявлено, що деякі країни вже користуються цими перевагами. Наприклад, Японія – один із світових лідерів з імпорту віртуальної води. Попри дефіцит земель для обробки та інших природних ресурсів, її населення забезпечене всіма необхідними продуктами і товарами для нормального життя завдяки імпорту продукції. Причому імпортується найбільш водоемна продукція, тим самим покриваючи наявний дефіцит прісної води. Схожа ситуація і в Саудівській Аравії, де у виробництві імпортованої продукції використовується багато води як у вигляді опадів, так і поверхневої.

Таким чином, як свідчить досвід, при нестачі прісної води значну її частину можна просто імпортувати, тим самим покриваючи дефіцит. Причому вигідно імпортувати товари з високою водною складовою.

Рис.1 Витрати віртуальної води при виробництві одиниці продукції, м³/т

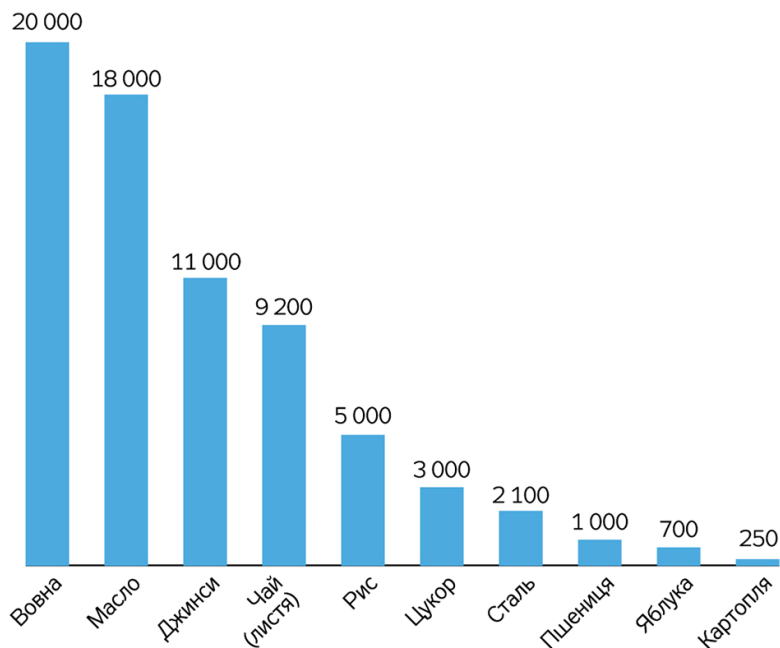
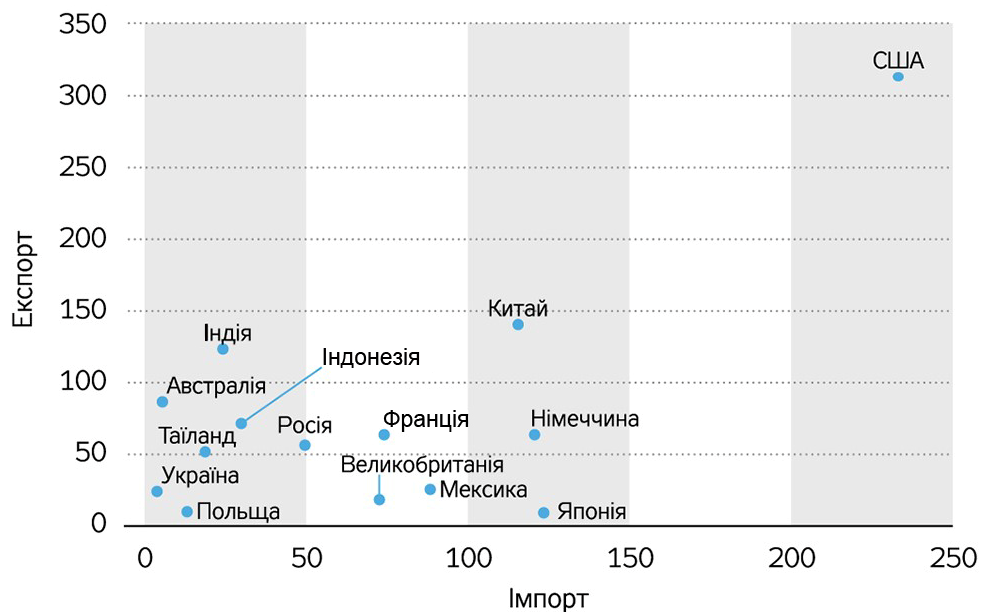

Рис.2 Експорт-імпорт віртуальної води, по країнах світу, млн м³

За даними (Mekonnen M.M. and Hoekstra A.Y.) National water footprint accounts: The green, blue and grey water footprint of production and consumption () Value of Water Research Report Series. 2011. — No. 50, UNESCO-IHE, Delft, the Netherlands)

Характеристики формування віртуальної води значно різняться у розрізі держав. За обсягом експорту віртуальної води та забезпеченістю власними водними ресурсами, необхідними для вирощування сільськогосподарських культур або виробництва промислової продукції, лідирують США, Китай та Індія; за імпортом – США і Японія. Наприклад, остання імпортує 127 млрд м³ води, що значно більше, порівняно з європейськими країнами.

Україна, згідно з розрахунками експертів, вирізняється значними обсягами формування віртуальної води. Зокрема, за експортом загальний показник фіксується на рівні 19,5 млрд м³, що перевищує базові обсяги водокористування по країні в цілому. За імпортом показник віртуальної води вже не такий високий і обмежується рівнем 1,84 млрд м³.

У фінансовому аспекті експортні потоки віртуальної води оцінюються у 8,5 млрд грн, за внутрішніми цінами, та 11,5 млрд дол. США – за світовими; імпортні – 5,5 млрд грн та 1,78 млрд дол. США, відповідно.

Основний вплив на потоки експорту чинить аграрне виробництво (близько 80% від загального по-

казника), імпорту – промислові товари. Логічно, що Україна, поставляючи за кордон зерно, тим самим виводить за свої межі значні обсяги віртуальної води, якої в імпортних товарах не так уже й багато.

Отже, в Україні спостерігається відчутний (приблизно десятикратний) дисбаланс за обсягами експорту та імпорту віртуальної води. Як бачимо, характеристики зовнішньої торгівлі сприяють надмірному експорту віртуальної води за межі держави, що значно загрожує національній політиці водоспоживання загалом. Крім того, ситуація ускладнюється і значними ціновими варіаціями для ендо- й екзогенних потоків віртуальної води.

У зв'язку з цим потребує вирішення проблема недооціненості національних водних ресурсів України. Вони мають прийнятні характеристики, залучені в економічний оборот, але ціна, яку платить споживач, не відбиває їхньої реальної економічної цінності й не відповідає поточним умовам трансформації фінансово-економічних відносин. Своєю чергою, така недооціненість обмежує можливості використання інноваційних інструментів залучення водних ресурсів у сферу економічних відносин.

Таб.1 Експорт-імпорт віртуальної води та її характеристики для України

	Характеристики експорту			Характеристики імпорту		
	млн м ³	Внутрішні ціни, млн грн	Світові ціни, млн дол	млн м ³	Внутрішні ціни, млн грн	Світові ціни, млн дол
АПК	15 899,2	6 996,2	7 950,2	119,4	359,3	59,8
	3 604,4	1 587,1	3 604,4	1 728,2	5 184,4	1 728,2
Промисловість	19 503,6	8 583,3	11 554,6	1 847,6	5 543,7	1 788,0
Загальний показник						

За даними Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

У регіональному вимірі, основне навантаження з віртуальної води лягає переважно на південно-східні регіони країни. Саме вони виступають локомотивами генерації потоків. Проблемою є окупація територій Донецької і Луганської областей та анексія Криму, оскільки вони формували істотні потоки віртуальної води. Особливу роль відіграє столиця, в якій концентруються штаб-квартири підприємств АПК і промисловості й через яку йдуть фінансові потоки. Ці лідируючі регіони виступають своєрідними «глобальними ворітьми» для потоків віртуальної води.

Регіони-аутсайтери локалізовані переважно в західній та північній частинах України. Але слід зазначити, що їхнє відставання від лідируючих значною мірою є наслідком наявних макроекономічних пропорцій і може бути виправлене зміною економічної кон'юнктури або природних умов (глобальне потепління для АПК).

Останніми роками наша країна входить до трійки світових експортерів зернових (після США та ЄС). Основні компанії, які постачають зерно на закордонні ринки, – «Нібулон», «Державна продовольчо-зернова корпорація України» та «Кернелл». Їхня сумарна частка в експорті становить близько 25–30%. Згідно з розрахунками, орієнтовний обсяг віртуальної води в експортованій продукції цих компаній становить близько 5–6 млрд м³. Для порівняння: за даними Держстату України, обсяг використаної води для промисловості країни в цілому становить 4,8 млрд м³, а Києва – 555 млн м³. Характерною особливістю є те, що зернові переважно експортуються в держави Близького Сходу та Азії, які таким чином покривають наявний дефіцит водних ресурсів за рахунок України. За експортом продукції металургії наша країна також посідає вагоме місце у світі. Якщо загальний обсяг віртуальної води по галузі становить 1 млрд м³, то частка провідних компаній («Арселор Міттал Кривий Ріг», «Запоріжсталь» та «Азовсталь») оцінюється у 340 млн м³. Таким чином, Україна вирізняється значним потенціалом формування потоків віртуальної води. Питання ось у чому: для України це міф чи, швидше, реальність? На наш погляд, роль і значення характеристик віртуальної води для сучасної України – такі ж віртуальні. У цьому плані необхідно трансформувати наявні можливості в реальні підходи з поліпшення водозабезпеченості країни. Основний напрям передбачає акумуляцію експортних потоків віртуальної води в межах країни та стимуляцію імпорту водоемної продукції. Такі процеси не можуть бути прямими, оскільки самі показники віртуальної води значною мірою опосередковані й похідні. Можливими шляхами є трансформація структури експортно-імпортних операцій і виробничих процесів. Сьогодні склалася ситуація, коли в експорті переважає сировинна складова, і з України експортуються товари з низькою доданою вартістю. Саме в цих товарах концентруються значні обсяги віртуальної води, витрачені на їх виготовлення. Важливим захо-

дом є посилення імпортової спрямованості зовнішньоекономічної діяльності. Необхідна переорієнтація на більш водоемні товари, які містять у своєму складі істотні обсяги віртуальної води. Це дозволить заощаджувати дефіцитні водні ресурси для України. Що стосується галузевих особливостей, то важливо проводити більш зважену політику в аграрному секторі, коли щорічно з держави експортуються значні обсяги зернових культур, на вирощування яких потрібно багато віртуальної води. Крім змін у зовнішньоекономічній та виробничій сферах, важливо застосовувати і фінансові стимули для суб'єктів експортно-імпортних операцій. Своєю чергою, для обліку цих позицій необхідне вдосконалення законодавчих актів та вагома державна підтримка. На думку багатьох експертів, у тому числі Всесвітнього економічного форуму у співпраці з Citigroup, Marsh & McLennan Companies, Swiss Re, Wharton School Risk Center, однією з ключових проблем розвитку довкілля в майбутньому буде постачання прісною водою, оскільки економічний розвиток та глобальне потепління посилюють навантаження на джерела й систему забезпечення свіжою водою. Пошук і впровадження шляхів трансформації потоків віртуальної води в реальні водні ресурси є одними зі способів вирішення цієї проблеми. Слід зазначити, що результати можливі лише у віддаленій перспективі. Але вже тепер важливо звертати увагу на ці питання, щоб у майбутньому країна була забезпечена необхідними водними ресурсами» [5].

«Цього тижня лише один день у Києві видався сонячним, і команда «Екоцентру» скористалася нагодою, щоб приготувати каву на енергії світила. У парку імені Тараса Шевченка всі охочі могли випити чашку такого напою – його громадські активісти варили разом із ведучими Антоном Равицьким та Вікторією Сенік, а також учасницями групи А.Р.М.І.А. Так вони доводили на практиці, що альтернативна енергетика набагато доступніша та ефективніша, ніж ми уявляємо.

«МИ – ЗА НОВАТОРСТВО!». «Хочемо поширити ідею використання сонячної енергії серед населення. Наразі використовуємо сонячний концентратор, який збирає сонячні промені та концентрує їх в одну точку, цей принцип можна порівняти з дією супутникової тарілки, – розповідає активіст «Екоцентру» Максим Бабаєв. – Готувати так можна не лише каву. Наприклад, ми раніше пробували готувати яєчню. Смак кави трішки відрізняється від звичного, бо процес приготування «на сонці» значно швидший. Вода, як правило, закипає вже через п'ять хвилин». Українські артисти готували каву «на сонці» вперше, але швидко освоїли цю справу. «Сонце – це життєве джерело енергії. Ми підтримуємо розвиток Землі, нашої країни та вирощування екологічно чистих продуктів, тому погодилися взяти участь у цій акції, – роздумуючи, – кажуть учасниці гурту А.Р.М.І.А. Анастасія Снадна та Світлана Сафронова. – Ми завжди за новаторські методи в повсякденному житті. Наприклад, нещодавно пробу-

вали їздити на електромобілях та електросамокатах – це так цікаво! Тому приємно бачити, що це розвивається і користується попитом. Звичайно, люди спочатку налаштовані скептично до таких речей, але все одно цікавляться».

«ЛЮДИ НЕ БАЖАЮТЬ УСВІДОМИТИ, ЩО ЕНЕРГІЯ – ЦЕ ДОРОГО». Окрім ідеї з «сонячною» кавою, в «Екоцентрі» також шукають можливості робити вручну паливні брикети з макулатури і відправляти їх у зону проведення АТО. Активісти сподіваються, що так у холодну пору року люди зможуть бути в теплі, не завдаючи шкоди довкіллю. За словами експерта Національного екологічного центру України з енергозбереження Анни Шумейко, мало хто може уявити, звідки береться електроенергія, адже все зводиться до абстрактних понять. «Станом на 2015 рік лише 2% електроенергії в Україні отримували з відновлювальних джерел. Згідно із затвердженим планом, до 2020 року Україна має виробляти 11% такої енергії. Досягнути таких цілей реально, але спочатку важливо визначитися з пріоритетами», – запевняє Анна Шумейко. На думку експерта, проблема в тому, що українці неправильно розуміють поняття незалежності в енергетичній сфері. У більшості випадків громадяни вважають, що для енергонезалежності нам треба видобувати і трансформувати всі сировинні ресурси в Україні. Влада, у свою чергу, виділяє кошти на традиційні засоби виробництва енергії замість того, щоб вкладати їх у нові проекти, які не шкодитимуть довкіллю та будуть для споживачів значно дешевшими. «У Німеччині дуже швидко, особливо після трагедії на японській атомній станції у Фукусімі, відбувся, можна сказати, «атомний» переворот, тобто перехід до відновлювальної енергетики. І це було саме з ініціативи громадськості. Українців можна зрозуміти, бо економічна ситуація є не найкращою. Проте навіть така ситуація не вчить нас заощаджувати енергоресурси. Люди не бажать усвідомити, що енергія сама по собі коштує дорого, бо це – енергія, – акцентує Анна Шумейко. – Нещодавно в Україні ухвалили законопроект «Про оцінку впливу на довкілля». Він передбачає, що будь-які великі проекти в Україні, які можуть впливати на стан довкілля, мають пройти оцінку можливих наслідків. Потім у спеціальному документі будуть описані різноманітні можливі впливи проекту на довкілля, і можна буде визначити, чи варто починати проект».

ПРИКЛАД, ЩО НАДИХАЄ. Киянам сподобалась акція з кавою «на сонці». «Люди мають знати, що у нас є інші джерела енергії. Саме зараз, у такий сонячний період, енергія сонця буде найбільш ефективною. На мою думку, завдяки акції деякі люди зрозуміють, що світ можна змінити за допомогою сонця», – переконана жителька столиці Діана Шакірова. «Екоцентр» є програмою Національного екологічного центру України, що спрямована на згуртування людей, яких хвилюють проблеми довкілля та які готові їх вирішувати. Активісти «Екоцентру» працюють задля захисту природних територій та біорозмаїття, попередження глобальної зміни

клімату та негативного впливу енергетичного сектора. Їхня мета в тому, щоб формувати свідоме, відповідальне та дбайливе ставлення українців до природних ресурсів і довкілля через майстерні, лекції, акції, флешмоби, кінопокази тощо. Для прикладу, вже цієї осені організація планує провести акцію, мета якої – звільнити від зайвого навантаження дорожні смуги для громадського транспорту, оскільки так зменшаться шкідливі викиди в атмосферу» [6].

«Національне антикорупційне бюро України встановлює, куди зникли 480 мільйонів гривень, наданих країні за Кіотським протоколом. Кошти мали вкласти в заміну освітлення в бюджетних закладах.

Серед затриманих – Роман Кравченко, секретар комітету з державних закупівель ДП «Українські екологічні інвестиції», та Олексій Коваль, экс-директор цього держпідприємства. Затриманих підозрюють у причетності до схеми, за якою тендер на закупівлю світильників на основі LED-технологій виграла фіктивна донецька фірма ТОВ «Агротехбуд». Ціни цієї фірми були вдвічі вищими, ніж в інших учасників торгів, вона мала отримати передоплату в розмірі 70%.

Виникає дежавю. Майже десять мільйонів гривень свого часу отримала Любешівська центральна райлікарня на Волині для утеплення. Заклад став одним із об'єктів, де мали зробити ремонт за «кіотські» гроші. Його виконали із затримкою, та й тепліше не стало: замінені вікна та двері були зі щилинами та недоробленими відкосами... Цю історію «День» записав три роки тому від головного лікаря установи Богдана Іваніва. Такий самий «ремонт» тоді пережило понад 500 соціальних закладів. Експерти підсумували: Україна нерационально розпоряджається «зеленими» інвестиціями, тендери проходять непрозоро, а на проектах теплосадації заробляють фіктивні фірми. У Генпрокуратурі з цього приводу відкрили кримінальне провадження. Втім, досі до відповідальності за зловживання «кіотськими» грошима не притягнули жодного посадовця. Тож яким може бути фінал нової справи?

Як заявляв экс-прем'єр Арсеній Яценюк, керував схемою зі світильниками тодішній в. о. міністра екології Сергій Курикін. За причетність до махінацій уряд звільнив його з посади і доручив НАБУ відкрити кримінальне провадження. Однак чиновник досі на свободі й заперечує причетність до розкрадання коштів.

Громадські активісти, які постійно стежили за реалізацією кіотських проектів в Україні, запевняють: це лише верхівка айсберга. Причетних до афер чиновників значно більше, і слідчі органи мають звітувати про результати всіх кримінальних справ, у тому числі порушених ще 2013 року.

«У нас є питання щодо розслідувань за чиновниками, які при Януковичі все розікрали (за «зелені» проекти відповідало розформоване у травні 2015 року Державне агентство екологічних інвестицій, за останні три роки роботи воно змінило кількох директорів, усім їм експерти приписують зловживання на «кіотських» грошах. – Авт.). Як нам відомо, через

недостатність фактичної інформації все зупинилося, – додає експерт з питань зміни клімату Національного екологічного центру України Ірина СТАВЧУК. – Щоразу, коли в Мінекології приходила нова команда – чи Андрія Мохника, чи Ігоря Шевченка, ми просили зробити прозорою процедуру щодо кіотських проектів, бо не передбачено надання жодної інформації про них. А коли все так засекречено, наслідки відповідні».

Найбільше експерти НЕЦУ хочуть знати, як завершилася кримінальна справа проти Юрія Іванющенка. Колишнього народного депутата підозрюють у розкраданні 170 мільйонів гривень, які його фіктивні фірми отримали для утеплення об'єктів соціальної сфери. Досі не всі проекти завершені, а там, де роботи виконані, їхня якість погана. Виявляється, взимку цього року справу проти экс-нардепа закрили. Як пояснював нещодавно Генпрокурор Юрій Луценко, розслідувати її далі, зокрема перевірити якість виконання проектів, неможливо, оскільки ці об'єкти розташовані на окупованих територіях.

«Генпрокуратура звітує, що немає доступу до окупованих територій для аналізу. Але насправді ті самі фірми робили проекти по всій Україні, то чому вони не аналізуються? – дивується експерт з питань зміни клімату НЕЦУ Андрій ЖЕЛІСЗНИЙ. – Чому не встановлюються інші співучасники? Адже Іванющенко не сам підписував документи, це цілий ланцюжок посадовців, які працювали в Державному агентстві екологічних інвестицій. У справі про лампочки, що розслідує НАБУ, розкрутили ж клубок якихось змов. А справи проти экс-нардепа висять у повітрі». За словами експерта, проблема з розслідуваннями полягає також у тому, що досі не визначено, чия це пряма компетенція: Генпрокуратури, Національного антикорупційного бюро чи Міністерства внутрішніх справ. «Відповідно, жоден з органів не робить активних дій, – продовжує Андрій Желізняк. – Мені здається, що розслідування залежать від політичної волі. Якщо навіть не саджати Іванющенка, а розслідувати справи про розкрадання коштів іншими службовими особами, то це абсолютно реально. Адже в Міністерстві екології та природних ресурсів всі документи зберігаються, ми знаємо посадових осіб, які за службовими обов'язками відповідали за певні завдання в уряді. Нам відомі імена директорів ДП «Держекоінвест», голів тендерних комісій, голови Державного агентства екологічних інвестицій, його радників, заступників та начальників департаментів, які займалися оформленням проектів «зелених» інвестицій. Але, на мою думку, слідчі органи цим абсолютно не цікавляться» [7].

«За два роки на об'єктах БРСМ загинули 11 людей, більше 10 стали каліками, тисячі людей роками споживатимуть їжу і воду з бензопіренами та іншими канцерогенами, що утворилися в результаті згоряння 20 тис. т палива. Але бізнес БРСМ працює і буде працювати: адже чиновникам потрібні гроші, а людям – дешевий бензин. Черги на заправках БРСМ як стояли, так і стоять...»

Рік тому на нафтобазі БРСМ у Василькові сталася пожежа, яку визнано найбільшою в історії України. У ті спекотні у всіх значеннях дні здавалося, що цього разу одіозній фірмі экс-міністра енергетики, втікача Едуарда Ставицького точно настане кінець. Васильківська заграда освітила всі нутрощі цього бізнесу, розкривши і виробництво фальсифікату з несплатою акцизів, і порушення всіх норм промислової та екологічної безпеки, що в результаті призвело до загибелі співробітників нафтобазі і рятувальників. У будь-якій цивілізованій країні від такого бізнесу не залишилося б каменя на камені, та тільки не в Україні. Мало того, що БРСМ продовжує спокійно працювати, нас усіх, схоже, чекає ще важче випробування – відсутність покарання винних... Загалом історія з аварією на БРСМ – це історія великої української корупції й красномовний вирок усій правоохоронній системі. Пожежа почалася 8 червня 2015 р., погасити її не вдалося майже тиждень. Загибло шестеро людей і 14 потрапили в лікарню з опіками й ознаками ядухи. Причини аварії встановили практично одразу: тодішній прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк, міністр внутрішніх справ Арсеній Аваков і голова ДСНС Микола Чечоткін, які відвідали місце аварії, заявили, що на нафтобазі виробляли паливний фальсифікат, у процесі виготовлення якого й сталося загоряння. Крім того, швидко спливали численні порушення норм будівництва й експлуатації об'єкта, що і стало основною причиною трагедії. Тоді пообіцяли швидко покарати винних...

Лихо, якого чекали. Дуже скоро стало очевидним, що справу спробують зам'яти, хоч би яким неймовірним це здавалося на тлі васильківського згарища. Однак це лихо оголило абсолютний паралич як влади різних рівнів, так і правоохоронців. Окремо тут стоїть *Держслужба з надзвичайних ситуацій*. З'ясувалося, що буквально за місяць до трагедії пожежники склали акт за результатами перевірки бази, виявивши 52(!) порушення. Сховище взагалі не було введено в експлуатацію і не мало права працювати, зазначається у звіті урядової комісії з підсумків розслідування причин аварії. Чому нафтобазу не закрили? Відповіді немає. Причому цей об'єкт функціонував із порушеннями починаючи з 2001 р. Під час слідства з'ясувалося, що хоч якісь (але не всі) документи у бази є тільки на резервуарний парк у 2000 кубометрів, тобто на початковий склад нафтопродуктів, який придбала БРСМ. Але згодом трейдер розширив її майже в 15 разів, до 28 тис. кубометрів, не одержавши жодних дозволів. Тим часом за кілька десятків метрів розташована військова частина, напхана ракетами й снарядами, а по інший бік стоїть інша, ще потужніша нафтобаза.

«Обвалування на базі не було, зовнішньої системи гасіння теж, були відсутні піноутворювачі... Через розташування резервуарів на похилій місцевості паливо лилося в пожежну водойму, її не можна було використовувати при гасінні», – розповів під час слухань, які відбулися 24 червня в Київській облраді, директор департаменту цивільного захисту

Київської ОДА Ігор Аксьонов. За його словами, першою причиною займання стало використання персоналом незахищеної перекачувальної мотопомпи, яка під час перекачування палива дала іскру. «На сьогодні територія нафтобази під Васильковом – це приватна власність. Раніше наше відомство привозило сюди кілька науково-дослідних інститутів. Земля мала проходити рекультивацию й відновлення. Деякі роботи планували здійснювати абсолютно безплатно. Зокрема, очищали пожежну водою. Зараз нафтобаза охороняється службою безпеки компанії, що там діється – невідомо. Ми не можемо потрапити на цю територію», – розповів Ігор Аксьонов. «Я намагався зв'язатися з кимось із власників нафтобази, це нереально. Жоден телефон не відповідає. Господаря немає. Є тільки юристи «БРСМ-Нафти». Власників не було навіть на урядовій комісії на чолі з экс-прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком, знову прийшли юристи», – додав Аксьонов. Здавалося б, висновки мали бути зроблені й трагедія не повинна повторитися. Та ба! Річ у тім, що в Київській області БРСМ має ще одну базу – у Переяславі-Хмельницькому. І там ДСНС виявила такі самі порушення! «Там (на нафтобазі БРСМ у Переяславі. – С.К.) аналогічні порушення: недостатня відстань від резервуарів до насосних станцій, не обладнаний пожежний пост, відсутній піноутворювач, немає замкненого обвалування резервуарів, немає проїздів для пожежної техніки, немає систем раннього оповіщення про пожежну безпеку», – заявив представник ДСНС Руслан Буханець у листопаді 2015 р. на галузевій конференції Petroleum Ukraine 2015. Гадаєте, базу закрили? А сховище в Переяславі потужніше за васильківське, там ще й потужна газонаповнювальна станція в її складі... Виходить, що самі пожежники почасти винні в трагічній загибелі своїх колег у червні 2015 р., адже вони місяцем раніше могли закрити цей об'єкт. Що ж стосується інших силових органів, то тут не менш гнітюча картина. «Найближчим часом результати розслідування будуть оголошені й вони будуть вражаючими!» – пообіцяв на васильківському згарищі *міністр внутрішніх справ* Арсен Аваков у червні 2015-го. Він додав, що «керівництво нафтобази активно співпрацює з слідством». Минув рік, а ні результатів, ні керівництва нафтобази ніхто не бачив (про «блискучу» роботу МВС ми поговоримо нижче). «Слідчими *Державної фіскальної служби* розпочате досудове слідство за фактом *несплати майже 230 млн грн податків ТОВ «Укртрансойл-2009», яке входить до групи компаній «БРСМ»*, – повідомили в ті червневі дні інформантства. «Встановлено, що службові особи одного з підприємств, що входить у групу компаній «БРСМ», а саме: ТОВ «Укртрансойл-2009», у період 2014-2015 рр. вчинили протиправні дії, наслідком яких стала несплата до бюджету податків на загальну суму майже 230 млн грн, у тому числі 188 млн грн акцизного податку, не сплачених при виробництві й реалізації моторного палива», – сказано в повідом-

ленні ДФС. Минув рік, про результати цього розслідування ніхто не чув...

СБУ. Відомство тоді відкрило провадження за статтею «Екоцид», тому що шкода навколишньому середовищу й здоров'ю людей у результаті прямого згоряння 20 тис. т нафтопродуктів не підлягає будь-якому сумніву. Але цю справу було закрито відразу після звільнення голови служби Валентина Наливайченка того ж літа 2015-го...

Місцева влада: не подала жодного позову на БРСМ. Представник Васильківської РДА на згаданих слуханнях поскаржився, що місцева влада не має грошей навіть на судовий збір (як з'ясувалося, становить кілька тисяч гривень). Місцева сільрада не судиться, тому що чекає результатів слідства й визнання винних, після чого обіцяє подати позов від громади на відшкодування збитків, які, до слова, також не пораховані. Про ставлення влади до трагедії свідчить той факт, що слухання в Київській ініціювали не депутати від Васильківського району, а депутат Іван Ступак, що представляє Іванківський район. За його словами, жителями навколишніх сіл, які найбільше постраждали від пожежі, в Обухівський районний суд подано 570 позовних заяв на компенсацію тільки моральної шкоди на загальну суму понад 400 млн грн.

Пекельні віражі слідства. Як уже зазначалося, замість блискавичного розслідування, обіцяного Арсеном Аваковим, слідство дуже швидко загрузло. І тоді, і сьогодні є всі підстави вважати, що відбулося це не через процесуальні труднощі, а щоб розвалити справу з прозаїчною метою – уникнути покарання винних у цій трагедії. Кілька раз розслідування зупинялося, а «розбудити» слідчих вдавалося лише прес-конференціями та публікаціями в ЗМІ, говорить адвокат загиблих і покалічених у вогні рятувальників Олександр Мірошник. «Мета усіх маніпуляцій слідчих і прокурорів – відсторонити потерпілих від справи й уникнути компенсації шкоди родинам загиблих і травмованих рятувальників», – упевнений Мірошник. Проміжний результат річного розслідування це підтверджує. У квітні справу розділили на дві: в одній потерпілими виступають родини співробітників нафтобази, а обвинуваченими – четверо керівників нафтобази. У другій справі, виділеній в окреме провадження, потерпілими виступають постраждалі рятувальники і їхні родини, а обвинуваченими... керівництво ДСНС. «Логіка слідчих така: за постраждалих співробітників нафтобази відповідатимуть керівники нафтобази, а в загибелі пожежників винне керівництво ДСНС, мовляв, не так гасили. Те, що причиною пожежі стало порушення норм безпеки власником нафтобази, до уваги, очевидно, не береться», – говорить адвокат. За його словами, це робиться з метою відгородити БРСМ від відповідальності й виплат компенсацій постраждалим пожежникам, а також постаратися врятувати керівництво бази від покарання. «Оскільки в цьому процесі ми не є постражданою стороною, то позбавлені доступу до матері-

алів справи, а отже, не можемо впливати на її перебіг», – пояснює Мірошник тактику слідства, яке, на його думку, повністю діє на боці БРСМ. Адвокат уже подав позов про визнання рятувальників постраждалию стороною в цьому процесі. Загалом розслідування васильківської трагедії повністю ідентичне процесу, пов'язаному з іншою аварією на об'єкті БРСМ – заправній станції в Переяславі-Хмельницькому, яка злетіла в повітря в результаті вибуху скрапленого газу у квітні 2015 р. Там слідство також тривало рік, обвинувачення були висунуті якимось клеркам і підрядникам, але в результаті ніхто так і не відповів за загибель п'яти людей (принаймні про це нічого не відомо). Показаво, що БРСМ не виділила грошей навіть на похорон своїх співробітників, які загинули в результаті цієї трагедії.

На прикладі бізнесу БРСМ можна писати підручник з історії корупції в Україні та її наслідків для громадян. Спочатку був Едуард Ставицький, який, будучи головою компанії «Надра України», відписав державну дачу «Межигір'я» Віктору Януковичу, одержавши путівку у велике життя. Зростання на держслужбі швидко монетизувалося, що дозволило взяти під крило непримітну мережу заправок під непоказною назвою БРСМ (абревіатура від не менш благозвучного «БытРемСтройМатериалы»). Завдяки адмінресурсу й «у поті чола заробленим» грошам Ставицького, мережа почала зростати як на дрижджах. З 2010-го по 2014 р. вона виросла з 25 до 140 станцій. Потужний «дах» дозволив будувати заправки та нафтобази де і як бажалося, з порушенням усіх норм безпеки. Ті самі можливості дали змогу розпочати повномасштабне виробництво паливного фальсифікату без сплати акцизів, що, знову ж таки, забезпечило одержання колосальних прибутків. Ці гроші було використано для того, щоб «повирішувати» з верхівкою, прокуратурою, МВС, податковою всі «питання», які почали виникати після Революції гідності. За два роки на об'єктах БРСМ загинули 11 людей, більше 10 стали каліками, тисячі людей роками споживатимуть їжу і воду з бензопіренами та іншими канцерогенами, що утворилися в результаті згорання 20 тис. т палива. Але бізнес БРСМ працює і буде працювати: адже чиновникам потрібні гроші, а людям – дешевий бензин. Черги на заправках БРСМ як стояли, так і стоять...» [8].

«Жителі села Кодима, що у Бахмутському районі Донецької області, можуть опинитися в центрі екологічного лиха. Внаслідок обстрілів були пошкоджені очисні споруди місцевої свиноферми, і нечистоти потрапили у річку Кодимку. Оскільки очисні споруди розташовані впритул до лінії зіткнення, ремонт наразі неможливий. Місцеві екологи занепокоєні, бо забруднена вода може потрапити у криниці. Це точкова ситуація, яка демонструє, що, крім бойових дій, у зоні АТО чи впритул до неї виникають екологічні біди різного масштабу. Вперше узагальнити інформацію про вплив АТО на довкілля Луганщини та Донеччини спробували екологи міжнародної благодійної організації «Екологія –

Право – Людина» ще два роки тому. Інформацію збирали по краплях від місцевих волонтерів та через супутникові знімки, також активісти виїздили до зони АТО. «За нашими дослідженнями йдеться про величезне забруднення ресурсів, необхідних для життя людини: води, повітря та ґрунту, – зазначає еколог МБО «Екологія – Право – Людина» Катерина Норенко. – У повітрі зафіксовані окисні сполуки, що негативно впливають на дихальні шляхи, вода забруднена сульфатами, є бактеріальне забруднення, у ґрунті містяться важкі метали, котрі потрапляють туди внаслідок розривів снарядів. Ніхто не стежить за пошкодженнями зелених зон у містах, не ведеться моніторинг пошкодження лісів і сільськогосподарських земель. А на місцях нам відповідали, що цього не роблять через проблеми з обладнанням та відсутність коштів».

ПРОФІЛЬНІ СЛУЖБИ – БЕЗ НОВИН. На основі моніторингу екологи підготували звіт про ключові тенденції стосовно пошкоджень та завданних збитків для довкілля. З цією інформацією активісти звертались до Міністерства екології та природних ресурсів, просили робити аналогічні спостереження, щоб потім було легше виправляти наслідки. До останнього часу звернення експертів лишались непочутими. А кілька тижнів тому міністр екології Остап Семерак зробив сенсаційну заяву: до 25 липня Державна екологічна інспекція, Державна служба геології та надр і Державне агентство водних ресурсів мають подати перші звіти про вплив АТО на довкілля у Донецькій, Луганській та суміжній Харківській областях. «У результаті воєнних дій на сході України та незаконної анексії Криму виникла низка екологічних загроз, пов'язаних із забрудненням довкілля та знищенням заповідників. Оцінити реальні втрати можливо лише після проведення інвентаризації пошкоджень, спричинених військовими діями. Тільки тоді можна говорити про конкретні заходи зі збереження та відновлення існуючих територій та шукати механізми і джерела фінансування на вирішення екологічних проблем на цих територіях», – цитує Остапа Семерака пресслужба відомства. Крім цього міністр зазначив, що підготовлені звіти обов'язково оприлюднять. Наразі новини з цієї теми на сайтах згаданих служб відсутні.

«ЕКОЛОГІЯ ЗАВАЖАЄ БІЗНЕСУ». Як зауважив міністр, про плани та стратегії подолання наслідків думати ще зарано, і екологи з цим повністю згодні. «Для України подібні звіти та моніторинги – це перший досвід, – зазначає Катерина Норенко. – Ми вивчали багато закордонних документів, практики інших країн, де були бойові дії чи військові конфлікти, щоб зрозуміти, з чого починати. Скрізь ішлося, що перед тим, як розробляти плани дій, провели повномасштабні натурні обстеження, але для цього обов'язково має бути припинений військовий конфлікт, щоб виїхати та обстежити все на місці». Та це не заважає збирати інформацію про вплив АТО на довкілля просто зараз, тим паче, міністерство і так згаляло два роки. Екологи зауважу-

ють, що для цього відомству треба підключати інші служби, до компетенції яких належить контроль та моніторинг за землями різного призначення. Втім, активісти не впевнені у результативності цієї роботи. Так, результати моніторингу екологів зацікавили органи прокуратури та Раду національної безпеки і оборони. Природоохоронців навіть запрошували на закриті засідання з цієї теми, хвалили за проведеною роботу й відверто заявляли, що... скористаються їхніми напрацюваннями у власних звітах. «Якщо РНБО та прокуратура нам прямо говорили, що використовуватимуть наші дані, сумніваюся, що міністерство зможе щось більше. Та й складно буде зібрати інформацію за два роки з початку конфлікту, бо багато всього втрачено. З іншого боку, намагання міністерства – це добре, якщо не йдеться про показовість. Екологія – це така галузь, що заважає бізнесу, і коли приходить міністр, котрий чогось хоче досягти, часто це припиняє хтось згори. Якщо цього разу все вийде, це буде плюсом», – розмірковує Катерина Норенко. До речі, моніторити ситуацію зі станом довкілля у зоні АТО профільні служби мали б без вказівки Остапа Семерака. Як уточнює Катерина Норенко, це їхній прямий обов'язок, бо як можна уникати досліджень сільськогосподарських земель, пошкоджених воронками, де є важкі метали? Раптом там висівають пшеницю, а зроблений з неї хліб потрапляє людям на стіл?» [9].

«Коли «День» у квітні цього року пропонував «власний» уряд, у ньому, окрім посади міністра, ми як обов'язковий спеціальний департамент виокремили екологічну поліцію. Про необхідність такого підрозділу наша газета пише роками, але наразі від обіцянок до діла чиновники не перейшли (див., наприклад, матеріал Інни Лиховид «Екополіція проти ековарварства» у «Дні» № 14–15 від 29 січня 2016 року). А тим часом реальність вкотре підтверджує нагальну потребу в такому підрозділі. Бо виходить, за словами Лариси Івшині, у нас замість національної ідеї «країна – квітник» актуальнішою стала інша: «як не перетворити країну на смітник».

Нині палають пристрасті довкола трагедії на Грибовицькому сміттєзвалищі (див. «День» №94 від 1 червня), яке теж знову горить. Очільник міста просить оголосити територію «зоною надзвичайної екологічної ситуації», на що Президент відповідає, що «сміття треба прибирати, а не робити на ньому велику політику». Звичайно, ситуація потребує безстороннього розгляду з чітким визначенням і оцінкою дій/бездіяльності міської влади. Та водночас потребує розгляду і ширше питання: а чи є в Україні взагалі регіон/місто/село, яке можна назвати екологічно бездоганним? І чому так? Чому в Україні немає жодної сильної зеленої партії? Чи є на неї запит? На думку Ірини Бекешкіної, директора фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, екологічна тема не є однією з першочергових для політичного класу, тому що «вона не є першочерговою у громадській думці». «Поки рак не свисне, нічого не станеться, – говорить Ірина Ериківна у коментарі «Дню». – Якщо подивитися на список актуальних

для людей проблем, це очевидно. Особливо зараз це передусім матеріальні проблеми, збідніння і, звичайно, війна. Коли економічна криза, людям не до довкілля. Але якщо вам раптом не буде чим дихати, тоді це стане проблемою номер один. Отже, зараз це на периферії громадської думки, тому це не роблять предметом збирання електорального «врожаю» й партії. Аж поки воно таки не «вибухне». Соціолог звертає увагу і на те, що екологічні питання не фігурують і в програмах політиків нижчого рівня. «Довкілля – це глобальна проблема, але вона має вирішуватися на місцях, – говорить Ірина Бекешкіна. – Якщо це не Чорнобиль, який є справді загальнонаціональною проблемою. Подивіться програми мерів, які йдуть на вибори, програми місцевих депутатів – там узагалі цього розділу немає». І знову виходить розлам: ми хочемо якісної води, чистого повітря і неzasміченого середовища, але на словах. На ділі немає критичної маси українців, яка б ставила питання руба і тиснула на тих, кого вона привела до влади. Ми також запитали думку експертів у регіонах, від чого залежить ситуація з екологією: скільки важелів та політичної волі було (до децентралізації) і є у місцевого самоврядування? Які важелі й як їх використовує виконавча влада? Чи є зв'язок із ліквідацією низки природоохоронних інспекцій у регіонах і тою ситуацією, що маємо зараз? Якою має бути державна програма в цьому напрямі?

Оксана СТАНКЕВИЧ-ВОЛОСЯНЧУК, кандидат біологічних наук, президент РМЕО «ЕКО-СФЕРА», Закарпаття: ««Екологічно бездоганного» населеного пункту в Україні, на жаль, немає. Типові проблеми ЖКГ, які одночасно спричиняють проблеми довкілля, перейшли нам у спадок ще з радянських часів, і за всі роки незалежності практично мало якому місту чи селу вдалося хоч трохи просунутись у їхньому вирішенні. Основними з них є: проблеми поводження з відходами, передусім твердими побутовими, проблеми централізованого водопостачання і водовідведення та очистки каналізаційних стоків.

Сьогодні чільною довкілевою проблемою для усіх без винятку населених пунктів України є питання поводження з ТПВ. Це те сміття, яке виробляється нами щодня, щохвилини. За чинним законодавством? вирішення цієї проблеми покладено на органи місцевого самоврядування. Саме місцева влада повинна забезпечити весь ланцюжок заходів – починаючи від збирання сміття і закінчуючи його утилізацією та захороненням. На мою думку, це – абсурд. Саме в цій нормі закладено той сміттєвий колапс, який ми сьогодні маємо в Україні. Орган місцевого самоврядування має відповідати тільки за перші ланки усього ланцюжка: за налагодження централізованої системи селективного збору сміття та організацію вивезення відходів з населеного пункту. Питання утилізації та захоронення відходів повинні стати виключно компетенцією обласної влади. На регіональному рівні слід розробляти Стратегію поводження з відходами на тривалий період (на Закарпатті, до речі, таку було якісно розроблено із

залученням закарпатських та іноземних фахівців та економічно обґрунтовано й затверджено обласною радою ще 2012 року).

На рівні області, згідно з такою стратегією, мають визначатись і кількість та конкретні місця розміщення сміттєпереробних заводів разом з полігонами ТПВ. Чому? Тому що ми наразі говоримо про те, що кожен такий об'єкт поводження з відходами мусить відповідати вимогам Директив ЄС, а отже, високому європейському стандарту охорони довкілля. Такі об'єкти не можна будувати в кожному селі чи місті, вони мають бути спільними для кількох районів одразу (для Закарпаття таких має бути не більше чотирьох-п'яти). І такі об'єкти потребують значних інвестицій, залучення яких під силу винятково обласним виконавчим органам влади. При цьому слід наголосити, що жоден інвестор не прийде в регіон вкладати кошти в переробку сміття, якщо регіон не має Стратегії. По-перше, інвестор повинен бачити, скільки та якого сміття накопичується в тому чи іншому регіоні, щоб розуміти, якої потужності може бути його сміттєпереробний завод, і коли можуть окупитися його інвестиції. По-друге, інвестор має бути впевненим, що його кошти захищені послідовною політикою обласної влади, яку прописано в Стратегії. А сьогодні в нас така ситуація: в області є Стратегія, є інвестори, але жодна громада не дає дозвіл на розміщення сміттєпереробного заводу на своїй території. Це – неправильно.

Вважаю, що обласна виконавча влада не використовує і той небагатий спектр важелів, якими володіє. Наприклад, за чотири роки на Закарпатті не було зроблено й кроку для виконання Стратегії поводження з відходами у Закарпатській області, яка є основним стратегічним документом у цій сфері, й дерік за роком прописано – ким і як повинно бути зроблено. В реальності ОДА не може навіть прийняти вольове рішення, де мають бути розміщені ті чотири сміттєпереробні заводи в області, які вкрай нам необхідні.

Державну екологічну інспекцію не ліквідовано, однак з 2014 року майже на 1,5 року вона була паралізована заборонаю уряду проводити будь-які перевірки. Звісно, це стало причиною для численних зловживань у сфері природокористування й дуже сильно нашкодило довкіллю. Однак у випадку з ПТВ, це не надто вплинуло на ситуацію. Річ у тім, що за стихійне сміттєзвалище сільський чи міський голова просто заплатить невеликий штраф. А що робити з легальними сміттєзвалищами, на кшталт того, що в Мукачевому, яке насувається на житлову забудову? Чи в Барвінку під Ужгородом, що регулярно димить? Чи в Грибовичах, яке стало катастрофою для Львова та навколишніх сіл? Тут потрібні чіткі й грамотні управлінські рішення, підкріплені законодавством, котре треба змінювати.

Якою має бути державна програма в цьому напрямі? Передусім потрібно змінити політику в цій сфері й негайно гармонізувати вітчизняне законодавство з відповідними директивами ЄС, а також щорічно виділяти значні кошти з Державного фонду

регіонального розвитку на будівництво сучасних сміттєпереробних заводів по Україні та усіляко сприяти входженню іноземних інвестицій.

Петро НАГОРНИЙ, голова Любешівської районної ради (Волинська область): «На Волині саме наш Любешівський район можна вважати якщо не екологічно бездоганним, то найчистішим, бо значна частина території – це землі національного природного парку «Прип'ять – Стохід». У нас збереглися куточки такої унікальної природи, якої вже давно нема в Європі. Цьому сприяє й малий потік туристів і відпочивальників, бо вони, звісно, могли б суттєво поповнювати місцевий бюджет, а з другого боку, ми бачимо, що коїться з природою у регіоні знаменитих Шацьких озер, де немає каналізації та проблеми зі сміттям. Ми працюємо над тим, щоб до нас приїжджав турист і відпочивальник, але маємо насамперед потурбуватися про відповідну інфраструктуру. Якби ми мали бюджет, наприклад, Луцького району, де зареєстровано багато потужних виробничих підприємств, і вони платять податки в бюджет району, то багато проблем перед нами просто б не стояло. Відомо, що невдовзі не має бути сміттєзвалищ, а повинні бути полігони зі складування та утилізації побутових відходів. Ми готуємо документацію, щоб узаконити такі полігони, але водночас маємо вирішувати й питання збору відходів по району та їхнього підвозу на полігон, плюс питання роздільного складування. Бачимо, що ідея є, а як вирішувати на місцях – не продумано. Проблема захисту екології – це проблема державної ваги, вважаю, вона повинна за значимістю бути на другому місці після питання національної безпеки. Екологія – це також безпека держави і людей, які є її громадянами. А в останні роки 15 екології в Україні значно змінилася, і я так бачу, що ми мало що залишили своїм нащадкам... Безконтрольне вирубування лісів, видобуток бурштину, пробивання свердловин для власних потреб і не тільки, копання приватних ставків, випалювання сухої трави, бо лінки її викосити, а спалити – значно легше і нічого тобі за те не буде... Влада на місцях могла б на те впливати, але не має політичної волі на те, аби виконувалося екологічне законодавство. Останніми роками ми не маємо права на перевірки, нас сварять за штрафи, бо, мовляв, це б'є по кишені людям і штрафів має бути менше (?). А штрафів і не має бути багато, але вони мають бути не по 14 гривень, як маємо сьогодні, а по 14 тисяч. Досить покарати кількох осіб за подібне шкідництво, потім, звісно, поширити це через пресу, і до людей дуже швидко дійде. Наразі маємо в районі одного екологічного інспектора, одного рибінспектора, і я не скажу, що це багато чи мало, але однозначно вони мало впливають на ситуацію. Можливо, коли з'являться у нас об'єднані територіальні громади і вони самі зможуть визначати, чого і кого потрібно громаді, ситуація зміниться. На це маємо надію».

Ігор ПИЛИПЕНКО, доктор географічних наук, декан факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету: «До

територій з відносно кращою екологічною ситуацією можна віднести гірські й передгірські регіони Карпатського економічного району, Полісся, крім районів, які постраждали від катастрофи на ЧАЕС та видобутку корисних копалин. На півдні України – приморські регіони, крім великих та середніх міст. Україна ратифікувала базові принципи Декларації Ріо-92. Хочу акцентувати увагу на принципі 5, який сформульовано наступним чином: «Всі держави та всі народи співпрацюють у виконанні найважливішого завдання викоринення бідності – необхідної умови сталого розвитку...» Безумовно, наш рівень життя кращий за більшість країн Африки та Азії, але ми повинні зрозуміти, що в переліку життєвих проблем екологічні проблеми для пересічного українця стоять не в пріоритетах. Не можуть бідні народи вирішувати екологічні проблеми, доки населення не задоволено якостями базових людських потреб. Стосовно гостроти екологічних проблем, то слід відзначити, що вони прямо залежать від характеру виробничої діяльності. До речі, саме регіони, які мають безумовні екологічні проблеми (великі міста, промислові регіони тощо), мають найефективніший інструментарій вирішення цих проблем – кошти, які формуються за рахунок видатків на використання ресурсів. Екологічні збори, штрафні санкції. Дотаційні регіони не мають ні за умов децентралізації, ні за інших власних механізмів для вирішення екологічних проблем, у тому числі з полігонами твердих побутових відходів. Проблема ТПВ лежить у такій площині: Відсутність територіальних ресурсів для подальшого збільшення полігонів. З точки зору екологічних вимог щодо проектування таких полігонів, найпридатнішими для цього є плакорні (вододільні) простори, які є одночасно найкращими сільськогосподарськими угіддями. Окремий аспект цієї проблеми – адміністративно-територіальний устрій. Дуже часто полігони великих міст розташовані за межами адміністративної одиниці, що створює масив юридичних проблем. Баланс відходів. Безумовно, ми виробляємо відходів більше за природну здатність переробляти. Нові якісні характеристики відходів (скло, полімерні матеріали тощо) або не переробляються природними механізмами, або переробка дуже повільна. Яким чином можна змінити ситуацію? Найефективнішими є економічні підходи. Гострота проблеми знижується, коли відходи стають сировиною або мають ринкову вартість, наприклад вторинний поліетилен. Збирання та переробка таких відходів стає прибутковим бізнесом і допомагає у вирішенні екологічних проблем. Саме тут місцеве самоврядування може сприяти розвитку такого бізнесу шляхом запровадження роздільного збирання побутових відходів тощо».

Леся НАЙЧУК, координатор вінницького проекту «Екологічне місто», керівник грантового відділу та програм БФ «Подільська громада»: «Екологічна ситуація у Вінниці, може, й не зразкова (зразкова вона у Швейцарії, Швеції, Данії), але для України не найгірша. Якщо говорити про Стадницький полігон, куди звозять сміття з усього

міста, то можемо сказати, що він в абсолютно нормальному стані. Ми навіть екскурсії для дітей і волонтерів туди влаштуємо. Хоча полігону вже багато років, він добре впорядкований, використовуються передові технології: видобуток полігонного газу та перетворення його на електроенергію; сміття, що підлягає утилізації, постійно пересипається шарами землі, щоб запобігти його загорянню, функціонує сортувальна лінія для твердих побутових відходів. Проблема не в політичній волі, фінансових вкладеннях чи бажанні органів місцевого самоврядування. На жаль, населення не розуміє важливості екологічного питання. Навіть після того, як у Вінниці запровадили роздільний збір сміття і створили всі умови для сортування – все одно надто мало вінничан почали дотримуватися правил сортування. Вінничани просто ігнорують впроваджену систему. Все скидають в один пакет – органічні відходи та «улюблені» пластикові пляшечки й баночки, які століттями лежатимуть на полігоні і переживуть ще й наших правнуків.

До речі, тарифу на вивезення сміття у Вінниці не підвищують, бо відсортовані відходи надають можливість комунальному підприємству, яке обслуговує полігон та місто, не підвищувати вартості своїх послуг. Також збут відходів надає можливість закуповувати нове обладнання й утримувати в належному стані техніку. Зі сміття можна зробити гроші, але за умови якщо його розділити і перетворити на вторинну сировину. А бонуси та вигоди від цього процесу отримують усі: і мешканці, і підприємства, а головне – наші нащадки. Коли ж говорити про ліквідацію природоохоронних інспекцій, то вважаю, що цей процес пора зупинити. В українців не настільки високий рівень екологічної свідомості, щоб сподіватися, що люди не перестануть забруднювати навколишнє середовище через власні переконання. Система контролю повинна існувати. А державна програма захисту навколишнього середовища має бути всебічною і добре фінансуватися. Вона має включати впровадження всіх можливих технологій і засобів задля поліпшення екологічної ситуації. Надзвичайно важливою складовою програми має бути інформаційна кампанія, а також поряд з ефективною системою контролю має бути впроваджено систему мотивації для населення, оскільки основною ланкою в процесі збереження природного середовища й досягнення сталого розвитку є люди, мешканці того чи іншого міста, містечка, селища чи села. І доки у більшості не сформується звичка дбати про природу, політична воля виглядатиме – як один воїн у полі. Маємо зрозуміти, що природа – це не те, що ми отримали в спадщину від батьків та дідів, а те, що ми взяли в борг у своїх дітей».

Олег ПЕРЕГОН, голова природоохоронної організації «Зелений Фронт», Харків: «На сьогодні зрозуміло, що така сама ситуація, як у Грибовичах, спостерігається у всіх містах України. Зокрема, й у Харкові. Наш Дергачівський полігон мав бути закритий десятиліття тому. Ще на початку 90-х ро-

ків було видано розпорядження відводити або видобувати полігонний газ. Оскільки цей газ – суміш метану і сірководню – накопичується і створює небезпеку вибуху. Але директива не виконується, і під Харковом постійно горять звалища то в Ізюмському, то в Дергачівському районах. Що означає – горить звалище? Даремно виділяється та енергія, яку ми могли використовувати. І в повітря надходить уся таблиця Менделєєва. Хто винен в екологічній катастрофі у Грибовичах? Я говорю, що винен кожен, хто скидав туди сміття. І починати треба із себе, з громад, ми самі повинні окремо збирати сміття, окремо утилізувати, здавати макулатуру, пластик. У Харкові є чудовий приклад волонтера Ганни Герашенко, яка в окремо взятому селі Тернова за своєю ініціативою впровадила роздільний збір сміття. Ці відходи населення вони продають заготівельним організаціям як сировину й отримують прибуток! І так має зробити кожен район, кожен будинок. При цьому мафіозні організації ЖКГ, які перешкоджають роздільному збору сміття, мають бути повністю люстровані. Пострадянські сміттєві господарства, які заробляють на старих сміттєвих схемах, треба знищити і на їх місці побудувати нові підприємства з новою психологією, новою технікою. У нас є і державна програма, і договір про асоціацію з ЄС, за яким повинні запрацювати закони, пов'язані з екологією. Але вони не працюють. І тут потрібна й особиста ініціатива, і допомога силових структур. Наприклад, у місті-побратимі Харкова, американському Цинциннаті, є окрема «сміттєва» поліція з десяти осіб, яка займається проблемами вивозу й утилізації відходів. Потрібно вводити нові інспекції, екологічну поліцію. І якщо по-новому вирішити проблему з утилізацією, то, окрім здоров'я громадян, ми отримаємо прибутки і нові робочі місця» [10].

«Рівень техногенного навантаження на природне середовище в Україні в чотири-п'ять разів перевищує аналогічний показник в Європі. Щорічно в нашій державі виникає понад 100 техногенних аварій і катастроф державного та регіонального масштабу. При цьому в кожному великому промисловому центрі – Києві, Дніпрі, Донецьку, Одесі, Запоріжжі, Луганську та інших великих містах – міститься понад десяток потенційно небезпечних об'єктів.

Про це йдеться в дослідженні вчених Інституту географії Національної академії наук України, які протягом п'яти останніх років вивчали ситуацію з розміщенням та функціонуванням небезпечних об'єктів на території держави. Нещодавно науковці інституту представили «Атлас природних, техногенних, соціальних небезпек та ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні» і передали його для вивчення Державній службі України з надзвичайних ситуацій. До видання увійшли всі місця, небезпечні для людини та природи – загалом 15 тисяч одиниць на 143 картах з пояснювальними текстами. Також фахівці створили електронний динамічний «Атлас техногенних небезпек України», де можна

змінювати контент і тематичні карти в реальному часі.

Одна п'ята частина території держави – стільки, за оцінками фахівців, становить територія потенційної загрози для життя і здоров'я українців. Найнебезпечніші об'єкти переважно сконцентровані в межах Придніпров'я, Донбасу, а також Одеської, Закарпатської, Івано-Франківської, Волинської, Кіровоградської областей. Разом із сейсмонебезпечними зонами цей ареал може сягати третини всієї території країни. За даними дослідження, найнебезпечнішою є ситуація на радіаційно та хімічно небезпечних, пожежо- та вибухонебезпечних об'єктах, а також у сейсмонебезпечних зонах і зонах можливого катастрофічного затоплення. Лише вибухо- та пожежонебезпечних об'єктів в Україні налічується понад 1200. Найвищий показник безпеки – у Київській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській, Донецькій та Запорізькій областях. Найнижчі коефіцієнти – на Тернопільщині. У науково-аналітичному звіті розглянуто й природні особливості, які можуть зумовлювати катастрофи: сейсмічність, землетруси, повені, паводки, сильні дощі.

КОМЕНТАР

Катерина ПОЛИВАЧ, старший науковий співробітник відділу картографії Інституту географії НАН України:

– Україна за насиченістю різними небезпечними промисловими об'єктами значно випереджає європейські держави. Багато з цих об'єктів є потенційно небезпечними, бо там виробляються і накопичуються різноманітні небезпечні відходи. Власне, в нашому атласі ми намагалися проаналізувати наявність цих об'єктів на території України в територіальному розрізі. Використовували паспорти небезпечних об'єктів, найновішу інформацію з державного реєстру таких об'єктів, відомості Державної служби статистики тощо – дуже багато джерел. Також в атласі ми розглянули природні особливості України, які можуть стати причиною надзвичайних ситуацій, а ще – соціальні небезпеки та ризики, оскільки часто причиною безпеки є людський фактор. Тож ми проаналізували склад і консолідацію населення, захворюваність, алкоголізм, рівень злочинності тощо – намагалися підійти до проблеми з багатьох сторін.

Є цікавий розділ про запобігання надзвичайним ситуаціям – ми дослідили дислокацію різноманітних структур ДСНС на території держави, провели ретроспективний аналіз всіх надзвичайних ситуацій, які відбулися з 1997 по 2013 рік: в атласі є розгорнуті пояснювальні таблиці, в яких наведено їхні причини й наслідки, матеріальні та людські збитки тощо. Також у цій роботі ми реалізували ідею можливості зіставляти мапи: наприклад, сталася надзвичайна ситуація, і ми швидко можемо переглянути у блоці соціальних небезпек, скільки там населення, кого вивозити, куди... Якщо аналізувати за видами небезпек, то саме техногенних найбільше у промислово розвинутих східних та південно-східних регіонах країни, там через це і найбільші людські втрати.

У західних областях найбільше потерпають від природних небезпек, там маємо найбільші матеріальні збитки, насамперед внаслідок повеней. Власне, серед небезпечних природних ризиків повені ми виокремили як основний природний фактор, бо від них практично щороку страждає захід України. Головна проблема Києва – це відходи (побутові, токсичні), а крім цього – становище житлово-комунальних господарств, аварійні будинки. Питання в тому, чи можна робити цей атлас відкритим для громадськості. Адже в ньому є унікальні дані з адресами та описами небезпечних речовин – скільки тонн, скільки людей може постраждати, яку територію в разі катастрофи може охопити надзвичайна ситуація. У відкритому доступі цього документа зараз немає – щодо цього питання тривають перемовини» [11].

«Щороку в заповідних зонах країни лісники заготовляють понад 1 млн м³ деревини з площі близько 44 тисяч га, повідомив директор Київського еколого-культурного центру Володимир БОРЕЙКО. Негативні рекорди зафіксовані і в лісових, і в степових областях, зокрема в Херсонській та Одеській.

Еколог зазначає, що порівняння зйомок із космосу дозволяє відстежувати динаміку лісозаготівлі та робити довгострокові прогнози. «Якщо теперішня динаміка зберігатиметься, то за 50–70 років у Карпатах лісу не буде взагалі. А особливо цінні праліси можуть зникнути вже за два-три роки», – акцентує Володимир Бореєко. Така варварська вирубка має й інші серйозні наслідки: зміна структури екосистем та водного режиму річок, повені тощо.

На думку Бореєка, ситуація має кілька причин. Перш за все, це – дії влади, яка деєкологізувала профільне законодавство, а нині гальмує його реформування. Крім того, уряд додатковими формальностями ускладнив контроль за несанкціонованою вирубкою лісів та оперативну реакцію на неї. Багато нарікань у природоохоронних організацій викликає діяльність Державного агентства лісових ресурсів України та обласних управлінь лісового господарства. Також активісти незадоволені відсутністю незалежних експертів, які могли б консультувати та підтримувати їх.

«Лісова галузь науки була майже знищена ще за радянських часів. Тепер залишки наукового складу фінансуються державою, отже, ні про яку незалежну оцінку дій влади не йдеться», – каже Володимир Бореєко. Кадрове поповнення – окрема болюча тема лісозаготівельної галузі. Директор КЕКЦ скептично ставиться до якості освіти у профільних закладах. Він вважає, що їхні випускники зорієнтовані на заробляння грошей та експлуатацію наявних ресурсів, а не на відновлення лісового господарства з використанням новітніх технологій.

Екологи з КЕКЦ вважають, що найдієвіший спосіб збереження українських лісів – радикальні реформи законодавства та органів управління лісовим господарством. А підкріпити це може введення довгострокового мораторію на вирубку будь-якої

деревини, що дасть час на вирощування нових лісів» [12].

«Національний науковий центр радіаційної медицини НАМН України підрахував, що внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС постраждало близько п'яти мільйонів громадян. Сьогодні на забруднених територіях розташовано майже 2,3 тисячі населених пунктів України. Статус постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи в Україні мають два мільйона осіб. На думку фахівців, за 30 років, що минули після аварії на ЧАЕС, радіаційний стан території, які зазнали радіоактивного забруднення, поліпшився. Проте заходів з деактивації було недостатньо. Причина – відсутність систематичної програми подолання наслідків забруднення.

ОСОБЛИВОЇ УВАГИ ПОТРЕБУЄ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ. Раніше вітчизняні та зарубіжні вчені, на основі дослідження стану здоров'я постраждалих від ядерних бомбардувань, прогнозували в Україні зростання рівня захворюваності на онкологічні недуги на протязі 50 років після опромінення. Прогнози, на жаль, справдилися. Так, за даними Національної академії медичних наук, останнім часом у постраждалих від аварії на ЧАЕС виявляють зростання частоти ранніх форм лейкемії, раку щитовидної та молочної залози, а також зростання частоти пізніх форм «солідних» онкологій – раку легень та сечовидільних шляхів. Лише кількість випадків раку щитоподібної залози, зареєстрована у 2000-х роках у постраждалих від аварії, у 33 рази перевищує дочорнобильський рівень. Особливої уваги сьогодні потребує здоров'я дітей та підлітків, народжених від постраждалих осіб – учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та евакуйованих. За даними лікарів, частка здорових неповнолітніх з кожним роком зменшується (в останні роки – більш-менш стабілізувалася). До того ж, збільшується кількість осіб з хронічними захворюваннями: в основному, це хвороби органів травлення, нервової системи, органів кровообігу. Також, за даними Інституту гігієни та медичної екології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, за останні п'ять років в Україні спостерігається ріст показника захворюваності дітей за рахунок хвороб органів дихання. Загалом, протягом 30 років відмічалось зростання рівня захворюваності органів травлення, нервової та ендокринної систем, крові та кровотворних органів у 2–2,5 рази.

РАДІАЦІЙНЕ ОПРОМІНЕННЯ МІЖКАНЦІВ ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ, ЙМОВІРНО, ЗРОСТАТИМЕ. Нещодавно міжнародна громадська екологічна організація Greenpeace провела в Україні дослідження якості продуктів харчування (визначала наявність у них радіонуклідів). За даними організації, громадяни у постраждалих районах різними способами – через воду, ґрунт, деревину, продукти харчування – стикаються з дією високого рівня радіації. Одна з причин – недостатня увага держави до проблеми. Згідно дослідження

Greenpeace, в основному, небезпеку становить цезій-137 та стронцій-90, які більшою мірою залишаються у лісах (у ягодах, грибах, деревині для опалення і для будівництва). Міжнародні фахівці констатують, що нині Україна не має достатніх коштів для фінансування програм, необхідних для захисту населення. І що радіаційне опромінення людей, що живуть на забруднених територіях, ймовірно, зростатиме. А дози радіації, отримані малолітніми дітьми, впливатимуть на стан їхнього здоров'я ще десятиліттями. Слід зазначити, що за відсутності загальнодержавної програми подолання наслідків аварії на ЧАЕС, у 2015 році уряд виділив кошти на консервацію сховищ з радіоактивними відходами №29 «Буряківка» та закриття сховищ «ІІІ-я черга ЧАЕС». Також, згідно з офіційними даними, проводиться робота над поступовим зняттям з експлуатації Чорнобильської АЕС (об'єкт «Укриття» має стати екологічно безпечною системою), також ведеться будівництво об'єктів поводження з радіоактивними відходами на території зони відчуження» [13].

«Ветлівський сільський голова Любов Павлік каже, що село уже втомилося добиватися, як тут вважають, «правди» щодо процесу делімітації та демаркації державного кордону між Україною та Білоруссю. Але селяни не тільки не збираються відступати, а настроєні досить радикально, якщо не сказати агресивно. Як сказав присутній на нараді народний депутат Тарас Батенко, «нам чужого не треба, але і свого не віддамо». Газета «День» уже не один раз розповідала про суть конфлікту: лише у 2015 році мешканці волинських сіл, котрі межують з Білоруссю, з подивом дізналися, що ще у 1997 році було проведено делімітацію, згодом і демаркацію кордону, і на їхню думку – гектари української землі дивним чином опинилися у сусідній державі.

Підстав не довіряти офіційним документам та запевненням чиновників різного рангу у зокрема ветлівчан більш, ніж достатньо. За співжиття в одному Союзі умовний кордон проходив по середині Жировського каналу. Там поруч покоління ветлівчан малюють сінокоси, котрі тепер відійшли Білорусі. Колишній голова місцевого колгоспу Яків Ярмолюк схвильовано каже, що він орав і сів на тих землях, які тепер не українські, а українські лісники обслуговували масиви лісу аж до Білого озера. Тепер же це те ж стала білоруська територія. Наївно вважати, що навіть братерська дружба між радянськими республіками допускала використання чужої землі. Тобто не могли білоруси орати на українській землі і навпаки. Більше того, у 2007 році ветлівські околиці при самому кордоні були передані у підпорядкування створеного тут національного природного парку «Прип'ять – Стохід». Парк сплачує сільській раді податки. А виходить, що стільки літ він сплачує податки українській сільраді за білоруські землі?!

І якщо під час засідання міжвідомчої наради селяни ще були готові сприйняти запевнення керівника Волинського обласного управління водного господарства і водних ресурсів Ростислава Кравчука про те, що спірний Жирівський канал ніколи не

був на балансі України, а тільки Білорусі, то погодитися з тим, що так званий безіменний канал – також білоруський, вони не хочуть. А саме по південній лінії цього безіменного каналу і проходить нині кордон. Яків Ярмолюк каже, що цей безіменний канал будували саме українці, зокрема Камінь-Каширський лісгосп. Але як вдалося визначити із даних того ж Ростислава Кравчука, і цей канал не був на балансі України. Він був просто нічий. Звісно, люди, які його будували, у тім не винні, але виходить, що при демаркації кордону сусіди просто скористалися безгосподарністю українців? І прибрали безіменний канал до своїх рук. Нині вони заглибилися на колишню українську територію де на сто метрів, а де і більше. І навіть «випадково», як пояснили, вирубали сотні дерев (серед них дуби) на землях Гірківської сільради. Любов Павлік дивується: якщо волинська жінка забреде випадково за чорниціями у Білорусь і її зловлять прикордонники, то додому вона повернеться лише з Пінська з штрафом, накладеним судом. А тут зрізали стільки кубів лісу (щось таки повернули), і ні техніка не арештована, ніякого покарання.

Найболючішим же для волинських селян є навіть не втрата землі, а втрата води, а отже, і подальшого життя в регіоні. Здійснена саме так демаркація дає білорусам доступ до озер Волині. Недалеко від Ветел білоруси споруджують потужне водосховище на 700 гектарів. Наповнювати його вони можуть лише водою із наших озер через систему каналів, діючих і нових, які планують. Нині Полісся вже потерпає від нестачі води, а що буде, коли білоруси «відкриють» Біле озеро поблизу Ветел? Місцеві бачать це лише у темних тонах.

Міжвідомчу комісію у далекі волинські Ветли привів запит народного депутата Тараса Батенка. Він представляє УКРОП, а оскільки волинська організація УКРОПу не має свого представника у парламенті, але до неї звернулися ветлівчани, то Батенко і подав запити в інстанції щодо питань демаркації кордонів. Бо обласній раді, яка зверталася із запитом до Президента, Уряду та Верховної Ради, відповіді так і не дали. Так само суціль відписки отримує і Ветлівська сільська рада. Міжвідомча комісія була у складі в.о. начальника відділу правового оформлення державного кордону МЗС України Сергія Бобошка, помічника голови Держприкордонслужби України Сергія Вороного, начальника відділу демаркації та делімітації Департаменту топографо-геодезичної і картографічної діяльності Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, заступника директора Науково-дослідного інституту геодезії і картографії Івана Зайця, начальника відділу енергозбереження, механізації та охорони праці Державного агентства водних ресурсів України Ігоря Сірого. Участь у нараді взяв голова Волинської обласної ради Ігор Палиця. Та марно їхали чиновники зі столиці на край світу. Вони розводили руками, що не мають повноважень щось змінити, а карти та протоколи засідання комісії по демаркації, чого і вимагають уже 9 місяців волиняни,

просто... не привезли. А Ветли, каже Любов Павлік, просять одного: представити, як і належить, копії документів, завірені відповідно, аби люди переконалися, що їх не обдурили, що все по закону. Те, що документи і карти не показують, найбільше й насто- рожує.

Голова Волинської обласної ради Ігор Палиця запропонував створити комісію, котра вивчатиме хід проведення делімітації та демаркації кордону на ділянці Волині. Також сесія обласної ради планує дати запит фахівцям, аби вивчити: чи мають підстави волиняни боятися нового водосховища у Білорусі, як його діяльність вплине на стан водою Волині (а отже України). Звісно, міждержавні угоди – річ серйозна, але правильно каже Любов Павлік: «З Ветел і нині у так званому АТО – 40 чоловік, а скільки вже відвоювали і повернулися. Що я маю їм сказати, коли питають: ми там українську землю відстоюємо, а тут що – свою ж віддаємо?» [14].

«Національні природні парки перетворилися на механізм розбазарювання земель територіальних громад. Територіальна громада села Пістинь першою з сіл Івано-Франківщини стала на захист своїх конституційних прав розпоряджатися своєю землею та самоврядувати у своїх адміністративних межах. А без цього всі розмови про демократичний устрій держави та децентралізацію влади – порожній звук.

Село для нацпарку чи парк для села? Пістинь здавна був одним із найбільших і найзаможніших сіл Прикарпаття. Врешті, селом став називатися порівняно недавно. Пістинь мав розвинену промисловість, міську забудову і 1756 р. отримав Магдебурзьке право. Тож відданість принципам самоврядування в нього, як мовиться, в крові. Життя селу повернув президентський указ 2002 р. Не питаючи мешканців ані Пістиня, ані інших сіл, ніби їх взагалі не існує, понад 32 тис. га у Косівському районі (третина його території, причому землі з високим економічним потенціалом, впритул до сільських вулиць) були оголошені природно-заповідним фондом і передані новоствореному національному природному парку «Гуцульщина» – разом із пасовищами, державними експлуатаційними лісами, а подекуди – з дорогами, туристичними садибами та цвинтарями. До «Гуцульщини», а точніше до Міністерства екології та природних ресурсів, якому парк підпорядкований, щедрим розчерком пера перейшли законсервовані нафтогазові родовища, діючі кар'єри і навіть засвідчені державними актами приватні земельні ділянки. Президентський указ зобов'язував керівництво парку у 6-місячний термін привести до ладу землевпорядну документацію. Але статус НПП «Гуцульщина» як законного землекористувача досі під великим питанням. Уже кілька років він є предметом судових суперечок, що тривають між НПП і Пістинем. Державної реєстрації права землекористування, як того вимагає Земельний кодекс, у нацпарку немає. Земельне відведення не зроблені, межі з сусідніми землекористувачами не погоджені. На підтвердження свого права користування косівськими землями дирекція НПП демонструє акт

приймання-передачі матеріальних цінностей у 2002 р. від тодішніх землекористувачів. Документ саме засвідчує, що парку передали лісовий фонд, а не земельні ділянки відповідно до вимог земельного законодавства.

Лише у березні 2013 р. дирекція НПП уклала договір на розробку проекту землеустрою. Але графічний план об'єкта (будь-якого – ділянки під забудову, квартири чи заповідника) аж ніяк не є документом, що посвідчує на нього право власності або користування. Принаймні рік тому на запит Пістинської сільради, чи є на її адміністративній території такий землекористувач як НПП «Гуцульщина», з районного відділу Держгеокадастру надійшла офіційна відповідь: такого користувача немає, офіційними користувачами державних земель лісогосподарського призначення значаться державне підприємство «Кутський лісгосп» та комунальне «Агроліс».

Втім, дирекція парку з перших днів його створення вважала себе мало не повноправним землевласником і взялася регулювати господарську діяльність на Косівщині, обмежуючи розвиток підприємництва, а з ним – розвиток сіл та селищ. Заповідний статус земель накладає істотні обмеження на їх господарське використання. До речі, згоди законних землекористувачів і власників земельних ділянок потрапити у заповідну зону також ніхто не питав.

Пасеш вівці – сплачуй штраф. Все йшло до скандалу. Він вибухнув на всю країну, коли керівництво НПП вирішило оштрафувати на 35 тис. грн (на той час нечувані для селян гроші!) фермера з гірського села Космач за те, що випасав отару на орендованій приватній полонині, не відаючи про її заповідність і особливий режим використання. Як свідчать зібрані Косівською райрадою матеріали, у багатьох селах скаржилися також на перекопані співробітниками парку дороги до лісів, якими горяни здавна ходили по гриби та ягоди, вели маржину на травостой. Вкрай обурені 13 прикарпатських сіл у 2005 р., за результатами місцевих референдумів, заборонили «Гуцульщині» заходити у свої адміністративні межі. На захист інтересів селян стала Косівська районна рада, звернувшись до Віктора Ющенка з проханням переглянути межі заповідності або взагалі скасувати указ Леоніда Кучми про створення НПП «Гуцульщина». «Ми виступаємо не проти парку, а проти беззаконня його керівництва. Проголошуючи на словах своїм завданням охорону і захист природи, на ділі національний природний парк почав розпоряджатися нашими землями, ще й розгорнув на них масштабну і протизаконну підприємницьку діяльність», – наголошують косівські активісти у своїх численних зверненнях до владних структур: від Адміністрації президента до Івано-Франківської обласної ради. Але за 14 років ніхто на звернення активістів і територіальних громад Косівщини та її органів влади так і не відреагував по суті. А суть, врешті, зводиться до відповіді на просте запитання: навіщо було створювати заповідний фонд в експлуатаційних лісах, на пасовищах, людських

городах і сільських землях запасу, які є основою соціально-економічного розвитку територіальних громад? Не тільки за життєвською логікою, а й за чинним законодавством, національні природні парки не можуть включати що кому заманеться, а лише природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природоохоронну, історико-культурну та естетичну цінність.

«Погодьтеся, для того, щоб охороняти квіткові галявини, дерева з гніздами рідкісних птахів і вщодобаними кажанами дуплами, зовсім не обов'язково перетворювати на заповідник третину території всього району впритул до населених пунктів і цим ставити його на межу економічного колапсу, – означає голова Косівської райради Павло Ванджурак. – Створюючи природний парк, не врахували природоохоронних аспектів, а про інтереси місцевих громад взагалі не думали. Обмеження підприємництва призвело до скорочення робочих місць, збіднення місцевих бюджетів. Своєю чергою, відсутність у людей роботи, а отже і засобів до існування породжує такі ганебні явища, як самовільні рубки лісу, масова міграція населення за кордон на заробітки. Тим часом ми бачимо, що НПП «Гуцульщина», прикриваючись режимом заповідності, веде на наших землях інтенсивну лісозаготівлю. Проте реалізовує лісоматеріали поза аукціоном, за сумнівними схемами, без сплати земельного податку, реєстрації земельних ділянок...» Косівців також дивує, чому до національного природного парку не ввійшла, приміром, найвища в районі унікальна гора Грегит вулканічного походження, чому не зацікавили екологів давні святилища і гірські ареали червонокнижних рослин. Натомість НПП з розмахом зайшов на території косівських сіл. Відповідь знайшла зовсім недавно. Але про це – переогодом.

Думаємо про пташок – забуваємо про людей.

– Не наша компетенція – обговорювати президентський указ. Конституція зобов'язує нас його виконувати. Територію природо-заповідного фонду окреслено, особливий режим її функціонування визначено. Крапка. Тому ми мусимо оформити до кінця документацію на передані нам державою земельні масиви та здійснювати на них наукову, природоохоронну діяльність, – цілком слушно зауважує незмінний з часів заснування НПП його директор Василь Пророчук.

– Але ж на цій території покутсько-буковинських Карпат мешкають не лише птахи і звірі. Тут споконвіку живуть люди. Десятки сіл та хуторів, яким потрібно розвиватися, забезпечувати людям житло і роботу, – зазначає у відповідь сільський голова Пістиня Тарас Бейсюк. – Не випадково Конституція України визнає землю та природні ресурси матеріальною і фінансовою базою місцевого самоврядування, а також наділяє сільські ради правом регулювати земельні відносини на своїй адміністративній території. Врешті, земля і люди – це невід'ємне, це і є село. Наш Пістинь розвивається, має понад чотири тисячі жителів і чи не найбільший в Україні показник приросту населення. У нас багато молодих

сім'ей, які хочуть будуватися, жити і працювати в рідному селі, а не їхати світ за очі. Громада вболіває за своє село, за його соціально-економічний розвиток. Тому ми не дозволимо незаконно захоплювати і розкрадати наші землі.

– Ми не вороги нашим людям, ми не проти розвитку сіл, – каже на це Василь Пророчук. – Але чи піде на користь Карпатам обмеження діяльності національного природного парку? Я, взагалі, переконаний, що всі Карпати необхідно оголосити природо-заповідним фондом і заборонити там усілякі рубки лісу. Хоча, з іншого боку, що тоді робити з десятками тисяч гектарів усохлих смеречників, які треба терміново рубати? І з чого ж тоді жити місцевим мешканцям?..

Справді, ліси з їхніми полонинами, багатими природними ресурсами, а відтак з деревопереробною, туристичною галуззю – основа життя в Карпатах. У результаті виконання указу президента, в заповідному фонді, тобто в руках Мінекології та «Гуцульщини», опинилося 75% лісів району. Комунальне підприємство «Агроліс» відписало парку 816 га колишніх колгоспних лісів, у яких здавна господарювали прилеглі села. Немає жодного пояснення, тим більше наукового обґрунтування унікальності цих рукотворних молодих смеречових насаджень. Інший землекористувач – Кутський держлісгосп – у добровільно-примусовому порядку віддав НПП у постійне користування разом зі своїм нерухомим майном 7,6 тис. га елітних лісів (не земель!), виплеканих не одним поколінням лісівників. Ще 15 тис. лісових гектарів опинилися в парку без вилучення і без будь-якого відшкодування. Втративши ліси, у лісгоспі вимушені були ліквідувати Яблунівське лісництво, закрити деревопереробні цехи. Це при тому що у віддалених гірських селах знайти людям роботу – велика проблема.

Землю громад – у приватну власність.

– Думаєте, в тих лісах парк розгорнув науково-заповідну роботу, розвиває туризм? Почав їх рубати направо і наліво, без будь-якого контролю. Бо хто ж контролюватиме екологів? Хіба самі себе, – розповідає громадський активіст Пістиня Андрій Ониськів. – Громада нашого села у квітні 2011 р. ініціювала перевірку діяльності НПП, правоохоронні органи виявили 224 куб. м незаконно зрубаної деревини у заповідних зонах. Це лише невеличкий епізод. Але найбільше обурює те, що керівництво «Гуцульщини», без жодного погодження з сільськими радами, в адміністративних межах сіл почало захоплювати і роздавати земельні ділянки зелених зон, придатні для розвитку туризму та рекреації...

Більше половини адміністративної території Пістиня президентський указ віддав «Гуцульщині». Проте, оскільки керівництво НПП не мало документів на право користування пістинською землею, частина цих ділянок увійшла в генплан розвитку і забудови села, затверджений у липні 2013 р. Генплан – задоволення не з дешевих. Необхідні 100 тис. грн зібрали всім селом. (До слова, національному природному парку виготовлення земельної документації,

а також інші витрати щедро оплачує державний бюджет). І ось під час його підготовки відкрилися факти, які жахнули не тільки мешканців Пістиня.

– На публічній кадастровій карті країни ми побачили, що невідомі особи, швидше за все – підставні, вже розібрали у приватну власність 343 га нашої землі, яку НПП узяв під охорону і в користування, – розповідає депутат Пістинської сільради Петро Пліхтяк. – Виходить, нацпарк створювали, щоб забрати в нас землю і тишком-нишком роздати її, розпродати? Співробітники нацпарку про себе також не забули. На приватизованих у лісі земельних ділянках уже вибудовані розкішні маєтки. А нам тепер проблематично виділити землю учасникам АТО – нашим односельцям...

Почали дивитися на карті сусіднє село Шешори, перлину карпатського туризму, землі якого також під «Гуцульщиною». А там 2,7 тис. га приватних ділянок із 15 кадастровими номерами поруч зі знаменитими Шешорськими сріблястими водоспадами, де чи не найдорожча земля в усіх Карпатах.

До чого тут наш парк? – дивується його незмінний керівник Василь Пророчук. – Так, це наша територія. Але ми не знаємо, хто пороздавав у приватну власність заповідні землі державного лісфонду. Це не ми, для нас це також новина. Це самоуправство сільських рад. Запевняю, якби не «Гуцульщина», тут уже давно вирубали б увесь ліс і розпродали всю землю. Вважайте, ми зупинили масштабний земельно-лісовий дерибан. Тому сільські ради й налаштовані проти нас. Тому іде така війна...

Вузли косівського конфлікту затягуються все тугіше. Навіть суди безпорадно розводять руками, блукаючи між статтями Земельного, Лісового кодексів та закону «Про природно-заповідний фонд». Але всі його учасники, включно з районною і обласною владою, єдині в одному: бардак (іншого слова не підібрати) із землею в національних природних парках вигідний тим ділкам, котрі, прикриваючись гаслами охорони природи, проводять махінації, ще й за державний кошт, із привласнення загальнонародного ресурсу. Тому й створюють заповідники в багатих на деревину експлуатаційних лісах та поблизу сіл, де сьогодні за сотку правлять не менше двох тисяч доларів.

– В усьому світі національні природні парки – ефективний механізм для розвитку громад, збагачення місцевих бюджетів. У нас же, як бачимо, це зменшення робочих місць, згортання підприємництва, інвестицій. Безліч прикладів покинутих напівдорозі інвестпроектів у сфері туризму, не кажучи про традиційні для Косівщини галузі лісівництво та деревопереробку. А головне, заповідний фонд – це прикриття для афер із землею та бюджетними коштами, – продовжує розмову громадський активіст Андрій Ониськів. – За свою землю треба боротися. Ми розповіли про всі виявлені в «Гуцульщині» порушення міністру екології Остапу Семераку. Він обіцяв громадськості з усім розібратися і призначити іншого директора. Бо це керівництво ідею

парку сплюндрувало. Куди не кинь – брехня і крадіжки.

– Розібратися з землею у трикутнику «нацпарк – громади – лісгоспи» дуже важко. Порядку нема, – каже перший заступник голови Івано-Франківської облдержадміністрації Сергій Басараб. – Проводимо землевпорядження між цими суб'єктами. Але при цьому і Києву, і Івано-Франківську однозначно треба думати про економічні й соціальні наслідки заповідання значних територій, на яких базується економіка сіл і районів, особливо гірських... Слідчий відділ Косівського відділу обласного управління Національної поліції саме веде досудове розслідування у справі щодо посадових осіб НПП «Гуцульщина» та Шешорської сільради. Правоохоронці вважають, що ці керівники, зловживаючи службовим становищем, незаконно передали на користь третіх осіб 4,2 га природо-заповідного фонду. Івано-Франківська обласна прокуратура відкрила чотири кримінальні провадження за фактами службової недбалості співробітників іншого національного природного парку – Карпатського, що господарює на землях м. Яремче, Микуличинської, Ворохтянської та Татарівської сільських рад. «Разом з чиновниками районних відділів земельних ресурсів вони погодили та передали у приватну власність ділянки загальною площею 7,4 га, які належать до земель природо-заповідного призначення Карпатського НПП. Внаслідок неправомірних дій державним інтересам завдано збитків майже на 2,6 млн грн», – повідомили в прокуратурі Івано-Франківської області.

Спекуляція святими іменами. Тим часом конфлікт наростає. У селах створено громадські комітети. Активісти перекривають дороги, влаштовують мітинги (почасти аж надто бурхливі) під адмінбудівлями НПП та стінами Мінекології і Верховної Ради, вимагаючи від екологів враховувати інтереси територіальних громад, припинити нищити природні ресурси і розбазарювати землі, а від правоохоронців – довести до кінця кримінальні провадження проти дирекції «Гуцульщини» у справах нецільового використання бюджетних коштів та незаконних рубок у заповідній зоні. У відповідь екологічна громадськість на чолі з НПП називає ці виступи проплаченими збіговиськами не зовсім тверезих молодиків, звинувачує керівництво Пістиня у рейдерському захопленні своєї землі, в організації мало не збройного нападу на адміністративні приміщення, а генеральний план розвитку села і його нові межі вважає не багато не мало – пограбуванням держави Україна. Але найбільші пристрасті дорослих з баталіями, взаємними звинуваченнями та образами вирують довкола Маєтку Святого Миколая – осередку культури, моралі і патріотичного виховання молоді не лише Прикарпаття, а й усєї країни. До дивовижно гарної гуцульської садиби, збудованої майже в самому Пістині, у гості до Святого Миколая діти їдуть звідусіль. Сам маєток з великим подвір'ям, будиночками, відпочинковими майданчиками займає ділянку близько одного гектара. Але в

березні 2013 р. уряд Азарова, дублюючи президентський указ 2002 р., видає розпорядження окремо вилучити на території Пістинської сільради 116 га і віддати в розпорядження Мінекології та в постійне користування «Гуцульщині». Через кілька місяців з'являється аналогічне розпорядження про вилучення ще 6,6 га. Про Маєток Святого Миколая в них ані слова. У Пістиня з його генпланом розвитку ніхто нічого не питає. Кабмін продовжує дивитися на карпатське село, як європейські колонізатори на африканські поселення. Пістинь, який уже бачив, як у заповідних зонах сотні державних гектарів раптом перетворюються на приватні, постав проти такого свавілля високопосадовців. Аж тут – Революція Гідності.

– Ми йшли на Майдан з великою надією, що нова українська влада, крім усього, почує села, повернеться до нас обличчям, – розповідає активіст Андрій Ониськів. – Але, поки ми стояли на Майдані, Мінекології, продовжуючи діяння кліки Януковича, незважаючи на численні звернення громади нашого села, у січні 2014 р. погодило парку землевпорядну документацію на виготовлення окремого державного акта на право володіння і користування нашою землею. В нас є всі підстави вважати, що справа Януковича з розкрадання державних земель і земель територіальних громад Прикарпаття живе і процвітає. А національні природні парки залишаються корупційною складовою центральної влади, з допомогою якої можна прибрати до рук ринково привабливий земельні ділянки...

Міністерство екології та природних ресурсів, яке від імені держави несе відповідальність перед народом України за використання земель державного заповідного фонду, ще жодного разу не відрегувало на факти появи приватних земель у державних заповідниках, не дало оцінку природокористуванню в них. Навпаки, ініціює значне розширення меж НПП, у тому числі «Гуцульщини», знову ж таки попри думку місцевих громад і місцевої влади.

Резервація для карпатських громад? Пятнадцять років тому задум «Гуцульщини» зводився не лише до створення національного природного парку. Парк був складовою грандіозного проекту: на заповідній території Косівщини мало з нуля постати гуцульське село – штучно створене, але зі справжніми хатами, господарськими обійстями, зі справжніми мешканцями, які б зберігали давні традиції гуцулів, їх побут, ремесла, загалом – життєвий устрій у будні і свята. Сотні мільйонів гривень на реалізацію проекту планували отримати з державного бюджету, а потім мати фінансування з господарської діяльності на одержаній землі, а також із туристів, які б їхали на це диво подивитися, пожити серед природи, як жили наші предки у сиву давнину.

– Але про живі села з їхньої історією та нагальними проблемами не думали ні тоді, ні тепер, – каже сільський голова Пістиня Тарас Бейсюк. – За великим рахунком, позбавивши територіальні громади та сільські ради права контролювати використання і

розпоряджатися землею за межами населених пунктів, сільське населення загнали в резервацію і згадують про нас тільки під час виборів. Хоча Конституція визнає село, разом із селищем і містом, базовою одиницею адміністративно-територіального устрою нашої держави...

Конфлікт Пістиня і «Гуцульщини» – значно більший, аніж суперечка «за межу і грушу» між сільрадою та природним національним парком. Це – вирішення найзлогородніших питань: про адміністративно-територіальний устрій країни, повноваження місцевих рад, врешті – про долю проголошеної реформи з децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. З усіх трибун тільки й чуно про передачу влади на місця та створення економічно і фінансово спроможних територіальних громад. На ділі – громади відсторонені від свого основного ресурсу – землі, а отже від впливу на дохідну частину своїх бюджетів. Потім дивуємося – чому в нас такі бідні села?..

– Виконавча влада завжди прагнула обмежити на свою користь повноваження місцевого самоврядування, особливо в користуванні землею та природними ресурсами, – зазначає голова підкомітету з питань місцевих органів виконавчої влади та територіального устрою Верховної Ради, народний депутат Микола Федорук (багаторічний мер Чернівців, до слова). – Правління Януковича довело ситуацію до абсурду, коли, всупереч Конституції, змінами до низки законів повноваження сільських, селищних голів і місцевих рад були замкнені межами населеного пункту. Це дало безмежні можливості центральній владі безконтрольно використовувати ресурси територіальних громад, прикриваючись інтересами держави. Тепер точаться палкі дискусії саме з приводу розпорядження землями за межами населених пунктів. Переконалий, основою управління в державі мають бути територіальні громади. Через місцеві органи влади вони повинні розпоряджатися землями всіх категорій в адміністративних межах своєї ради, а не лише населеного пункту. Це й буде кроком до реальної децентралізації влади в країні, а також до реалізації основної мети реформи місцевого самоврядування – створення спроможних, піддержуваних активних територіальних громад. Проте з боку центральної влади ці пропозиції отримують серйозний спротив. Розпорядження землею ніхто не хоче випускати з рук...» [15].

Література

1. **Бережнюк О.** Війна проти заповідників. Унікальні природні ландшафти Донеччини страждають через пожежі та нелегальні копанки / О. Бережнюк // День. – 2016. – 3 лют. – С. 11. 2. **Лиховид І.** Уроки «шашликової» заборони. З 1 квітня не можна розпалювати багаття та смажити шашлики у київських парках. Як це вплине на формування культури дозвілля у містян? / І. Лиховид // День. – 2016. – 7 квіт. – С. 11. 3. **Лиховид І.** «Стоп» для ековарварів. Уряд заборонив санітарну вирубку дерев в об'єктах

природно-заповідного фонду – після судової тяганини з екологами / І. Лиховид // День. – 2016. – 7 квіт. – С.11. 4. **Лиховид І.** «Зелене» виховання – з садочка. Як невимушено економити ресурси та гроші – ділиться досвідом родина Калиновських із Києва / І. Лиховид // День. – 2016. – 8 квіт. – С. 17. 5. **Хвесик М.** Віртуальна вода: міф чи реальність? / М. Хвесик, А. Сундук // Дзеркало тижня. – 2016. – №25. – С. 11. 6. **Войтко О.** У тренді – кава «на сонці». До ста днів уряду активісти нагадали про енергоефективні технології, необхідні Україні / О. Войтко // День. – 2016. – 22 лип. – С. 16. 7. **Лиховид І.** «Кіотська справа». НАБУ затримало трьох посадовців, причетних до розкрадання «зелених» інвестицій. «Такі розслідування залежать від політичної волі», – вважає експерт / І. Лиховид // День. – 2016. – 20 лип. – С. 10. 8. **Куюн С.** На згарищі совісті / С. Куюн // Дзеркало тижня. – 2016. – №26. – С. 9. 9. **Лиховид І.** Біда немісцевого значення. Міністерство екології нарешті зацікавилось, як АТО впливає на довкілля. До цього проблему досліджували тільки екологи / І. Лиховид // День. – 2016. – 26 лип. – С. 8. 10. **Малімон Н.** Сміття у головах і навколо. Якщо захист довкілля не стане питанням

національної безпеки і для влади, і для громадян, одного разу ми всі прокинемося в «Грибовичах» / Н. Малімон // День. – 2016. – 10 черв. – С.18-19. 11. **Миколок О.** 15 тисяч ризиків. В Інституті географії НАН створили атлас технологічних небезпек України / О. Миколок // День. – 2016. – 29 лип. – С. 19. 12. **Трапезнікова Д.** Час опустити сокиру! Активісти оприлюднили дані про вирубку лісу в природно-заповідному фонді України. «Цінні праліси можуть зникнути за два-три роки», – експерт / Д. Трапезнікова // День. – 2016. – 4 серп. – С. 2. 13. **Миколок О.** Хвороби і відлуння Чорнобиля. За даними НАН України та Greenpeace, українці продовжують опромінюватися цезієм та стронцієм 1986 року / О. Миколок // День. – 2016. – 16 бер. – С. 11. 14. **Малімон Н.** Державний кордон стережуть... селяни. Міжвідомча нарада щодо демаркації українсько-білоруського кордону, яка відбулася у волинському селі Ветли, залишила у місцевих мешканців більше питань, ніж відповідей / Н. Малімон // День. – 2016. – 14 лип. – С. 5. 15. **Ісаченко С.** "Ця брехня екологів закінчиться погано..." / С. Ісаченко // Дзеркало тижня. – 2016. – №34. – С. 13.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2016

Прийнято до друку 22.06.2016